

МОНАСТИРСКА ЗВОНА У ПРИДВОРИЦИ

У јесен 2007. године уз допуштење и благослов жичког владике Хризостома, црква Св. преображења Господњег у Придворици постала је мушки манастир. По причи из прохујалих векова, која и данас живи у народу, црква је изграђена на остацима некадашњег женског манастира, а место у непосредној близини цркве познато је као Ђелије. Спомињало се да су монахиње израђивале тканине којима се свет дивео. Владимир Петковић, велики зналац средњовековне уметности, својевремено је написао да се *Придворица сјомиње у Немањиној повељи дајој манастиру Сјуденици као боравишије монахиња, шјо значи да је у време оснивања Сјуденице, Придворица већ*

19 км. Ова деоница пута биће скоро асфалтирана.

Међу Придворичанима, с колена на колено, са поносом се преноси предање о настанку цркве: На двору Стефана Немање био је неки високодостојник, придворник, који га је верно служио, *дворео ѓа и ѓредворео*, па га једног дана Немања упита како да га награди. А он затражи одобрење да и сам сагради задужбину. И даде му да иде уз реку Студеницу и на zgodном месту зида цркву. Придворник цркву изгради на месту на коме се и данас налази, али је за две стопе била већа од манастира Студенице. Наљути се на то Немања и завади са придворником. За неко време прође га љутња па у знак помирења, заједно са

не речица Јастребац; са оближњих брда сливају се мали потоци, на косама збратамиле се сеоске куће, а црква својим најмаркантнијим делом *Ѓледа на бански ѓуш* који иде од врха Градине. Наши познати истраживачи сматрају да је рађена у духу *Рашке школе*, а време градње датују на крај 12. или сами почетак 13. века. Није познат њен првобитни изглед. Обнављана је у 16. веку. Другу обнову започео је прота Михаило Поповић 1850. године. Смрт га је преграбила тако да није дочекао крај обнове. Сахрањен је у црквеној порти. Највећи радови на обнови изведени су 1969. године.

Академик Војислав Кораћ публиковао је у Рашкој баштини 1975. године досад најзапаженији рад о цркви: *Место Придворице у Рашкој архиепископији*. Завршне реченице помало звуче притајеном научничком сетом и жалом: *Иако нејошћуна, измењених облика, зајонејна ѓо настјанку, Придворица је вредан део оног ѓрадишељског фонда шјо је настјао као израз живој и зналачки усмереној настјојања да се културним радом обележе ѓочеци ѓрвог самостјалног живојта шјадашње Србије. Придворици се не могу врашјиши све ѓрвобитне вредностји: ѓодаци о сликарству су нејоврашјно изђубљени, нестјали су делови ѓрвобитне ѓрадишељске целине. Али, и шјаква - данас у замшљеној, идеалној реконструкцији, суштра исшјшана и уређена до краја - Придворица много значи у мозаику раног рашког ѓрадишељствја, смело осшварених облика на средокрашњи визаншјске и романичке уметностји.*

У летопису цркве стоји да је у једном њеном дугом периоду највише свештенослужитеља било из породица Поповић и Протић, које су, каткад, користиле оба презимена. Најдуже је служио Михаило Поповић који се на црквеним протоколима потписивао као: *мудри ѓрошјојереј Сшаровлашки и Сшуденички, ѓомесни и достјојни ѓарох ове свешће цркве*. Уживао је велики углед у народу. Његови синови Јосиф и Никифор Протић, такође су били свештеници. Јосиф је служио од 1851. до 1881. године.

Ново, манастирско, доба цркве започето је одређивањем свештеномонаха Јоаникија за настојатеља. До оснивања братства започета је изградња конака. Јоаникије (у световном животу Нинослав Радош, свршени инжењер агрономије), који је у најбољим годинама, са много воље и самоодрицања започиње нови период надајући се још већем сјају доскорашње цркве у Придворци.

Манастир Придворица

била усшројена као манастир. Пишући о манастиру Ковиљ, Радомир Станић је поменуо манастир Придворицу као *најважњији кулшни ценшар моравичког Сшарог Влаха, који је имао значајну улогу у развоју монашшва овог краја*.

Сва досадашња сазнања упућују на недвосмислен закључак да је Придворица најстарије село у моравичком крају, а Стојан Обрадовић у свом *Ошсанију окружја ужичког* из 1858. године пише: *у њему се наоди особшш древношш, а најважњија је црква Придворица, која је кад и Сшуденица зидана*. На старину села указују и називи засељака и других локалитета: Градина, Деспотовица, Бановац, Јеринин град, Царевац... Село се налази на рскршћу путева према Ивањници, Рашки и Краљеву и од манастира Студенице удаљено је

придворником, саграде између својих задужбина нову цркву. Било им мило измирење па место назваше Милићи. Предање каже да је по том Немањином придворнику Придворица добила име.

Помиње се црква у Придворци и у народној песми *Ошеш зидане Раванице*, коју је Вук унео у своју другу књигу песама. Народни певач набраја задужбине које су подигнуте у далекој прошлости, па каже:

*Ђураћ ѓради Ђурђеове сшуйове,
Свешш Пешар бијелу Пешрову,
Краљ Симеун Сшуденицу цркву,
а слуђа му цркву Придворциу.*

Црква је изграђена на месту које плени својом лепотом. Налази се на западном крају села на заравни: с јужне стране тече река Студеница, а са запад-

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЦРКВЕ УРОШЕВИЦЕ

Истраживања започета 2005. године на територији Горњег Полимља у оквиру пројекта „На светим водама Лима” настављена су прошле године на подручју Бихора, Вранешке долине до Бијелог Поља и границе са Србијом.

Прва истраживачка екипа имала је задатак да настави и доврши започета археолошка истраживања на локалитету Урошевица у близини Берана. Руководилац археолошко истраживачких радова био је др Марко Поповић. Са археологом Гораном Илијином, средином јула, отпочели су задњу фазу археолошких истраживања. Локалитет Урошевица налази се на десној обали Лима на излазу Тивранске клисуре северно од Берана. До доласка наше истраживачке екипе 2005. године када смо др Даница Поповић и ја, истражујући пећинске испоснице, случајно сазнали за остатке порушене цркве, локалитет Урошевица био је готово заборављен. Зарастао у густу храстову шуму и макију која је у потпуности сакривала преостале зидове, стицао се утисак да овде деценијама нико

није долазио и да служба заштите овде није била присутна. Сазнали смо, а и на лицу места видели да су неки људи, пре неколико година, овде боравили и нешто тражили. Не само да су тражили, већ смо уочили да су на два места копали две сонде и минирали део зида који је срушен. Шта је то што је било интересантно или значајно да је коришћен експлозив, мештани нису могли рећи, као ни то да ли је нешто пронађено или однешено. То је био један од разлога да под хитно започенемо археолошка истраживања која су и обављена 2006. године, да би ове године коначно била и завршена. У историјским изворима Урошевица се помиње углавном у турским пописима, а први помен Урошевице датује се у прву половину 16. века. У народним предањима постоји легенда да је овај мали манастир подигао краљ Стефан Урош Трећи познатији као Стефан Дечански и да је пре ступања на престо овде боравио почетком 14. века, па се по њему црква, а и локалитет, прозва Урошевица и име оста до данашњег дана. Од истраживача пре нас

Урошевицу је посетио и оставио записе Ђурђе Бошковић, који је 1933. године био на локалитету где је поред записа оставио и драгоцене фотографије остатака Урошевице. Након тога мештани су негде после Другог светског рата рашчишћавали локалитет и на тај начин несвесно уништили бројне трагове који су се након зарушавања налазили у самој цркви и око ње. Цео горњи слој зарушеног малтера са траговима фрескописа и другим налазима бачен је низ стрмину, који је након тога засуо и прекрио сипар. Малобројни трагови

Црква Урошевица после откопавања

фрескописа остали су сачувани на јужном зиду, као и на северној страни где је остала сачувана проскомидија. Апсиду ове мале култне цркве представљала је стена – абрија на коју су се наслањала два зида и полукружни свод са којим се завршавао кров. На стени се јасно уочавао траг од малтера који је одређивао висину строба. Ту где је био олтар стена се продужавала у омању пећину која је засигурно имала намену коју у овом тренутку нисмо могли одгонетнути. Дали су ту чуване свете књиге или евентуално мошти неког светитеља не зна се, али минирање овог простора од непознатих људи, указује да су имали сазнања која су им говорила да се ту крије нешто што је важно. Истраживања обављена 2006. године потврдила су теорију др Марка Поповића да је црква имала само један прозор на западној страни изнад портала, што је каснијим истраживањима потврђено. Под цркве није био поплочан као у црквама из тог периода, већ је представљао танак слој малтера који је у знатној мери био очуван и указивао на његово првобитно стање. На јужној

страни од цркве налазили су се очувани остаци објекта који је са јужним зидом цркве био повезан и чинио целину. Ова грађевина на западној страни имала је два прозора, као и врата. Као и код цркве источну страну овог објекта чинила је стена, а зидови на појединим местима ове грађевине били су сачувани и до висине од 2м. Археолошка истраживања показала су да је постојао трем на западној страни и да је то каснија фаза. У извештају др Марка Поповића наводи се да последњу етапу представљају зидови и конструкције којим је коначно

уобличен цео манастирски комплекс. Он даље извештава да је на целом комплексу манастира Урошевице откривено мало археолошких налаза, пре свега керамике и то уломака, што је за овакве комплексе и уобичајено. То су углавном фрагменти кухињских посуда, црепуља и лонаца и да су они типолошки различити. Међу пронађеним археолошким налазима издваја неколико фрагмената мајолике који потичу од две посуде. Сматра да је у питању импорт са подручја Италије и да припадају периоду друге половине 15. и почетка

16. века. Од металних налаза пронађени су искључиво гвоздени и ковани клинови који потичу из грађевине на јужној страни и са простора трема. У свом извештају др Марко Поповић на основу археолошких истраживања сасвим поуздано утврђује да је манастир постојао током 15. и у првој половини 16. века, а да је запустео највероватније средином 16. века. И оно што је значајно истаћи јесте да археолошки подаци показују да манастир у Урошевици није спаљен већ напуштен и да је након тога малена црква насилно рушена ради коришћења материјала, пре свега сводне сиге.

Завршеним археолошким радовима на локалитету Урошевица код Берана, који је покренуо и реализовао Музеј у Пријепољу, а финансирало Министарство културе Републике Србије, уз благослов епископа Будимљанско никшићког господина Јоаникија, створени су услови да се цео комплекс локалитета Урошевица у наредном периоду реконструише и обнови.

Славољуб Пушица

СРЕДЊЕВЕКОВНА НЕКРОПОЛА У ПОБРЕЖЈУ

Обрађене камене плоче, сандуци, монолити у облику куће са косим крововима, а често и необрађено камени усадници, срећу се скоро у сваком од прибојских, нововарошких и пријеполских села. У питању су надгробни камени белези распрострањени на широком простору: на западу до Лике, северу до Посавине, југу до Приморја и на истоку до Поморавља, које неки аутори, не са много права, називају заједничким именом стеџи. У народу гробља са оваквим споменицима се различито називају «грчка», «сватовска», «каурска» и др. Скоро да нема села у прибојском крају где се не понавља једна те иста прича: како су се Грци некада давно, због зиме и снега који паде на Илиндан, одселили на југ, а «грчка» гробља остадоше као сведоци њиховог постојања у овим крајевима. Друга археотипска прича настанак ових гробља везује за масовни сукоб сватова настао због отмице младе. Но стварна истина о овим гробљима је сасвим другачија и знатно сложенија од народних предања.

Истина је да настанак ових гробља треба везивати за средњи век и да поред низа заједничких елемената свако од њих има помало засебну и специфичну причу. Стога свако опште тумачење треба узети са резервом. На простору при-

Некропола по откопавању

бојске општине до сада је на 24 локације ререгистровано преко 750 споменика. За сада је истраживање рађено само на два локалитета: Оцркављу у Забрњици и Црквинама у Побрежју. Број истражених гробља у Србији не пружа нам могућност за нека свеобухватнија тумачења, па смо и стога упућени на засебне приче о њима.

«Црквине» се налазе на југозападној периферији Прибоја на Лиму, у делу званом Побрежје, у дворишту садашњег Дома здравља, Болнице и фабрике Полиестер. У највећој мери приликом градње ових објеката уништена је средњевековна некропола и преостао је само њен југоисточни део уз савремени пут ка Мокронозима. Завод за заштиту споменика културе из Краљева је 1982. године вршио мања сондажна истраживања након чега је некропола проглашена за споменик културе.

Некропола «Црквине» налази се у подножју Малог Бића на чијој равни је подигнут утврђени средњевековни град, који се први пут помиње у историјским изворима 1448. године. Настанак овог града, цивилног насеља у подножју и некропола његових првих ста-

новника везани су за саме почетке историје Прибоја на Лиму. Све ово наметнуло је потребу систематских археолошких истраживања некрополе у Побрежју, што је Завичајни музеј из Прибоја и реализовао током 2008. године уз помоћ Министарства за економију и регионални развој.

Приликом ископавања истражен је простор од око 1500м², откривено 18 нових споменика и 56 гробова. Сви споменици су рађени од локалног кречњака доведеног из мајдана са падине Малог Бића. Споменици припадају различитим типовима: плочама, сандуцима и слемењацима (са постаментима или без њих). Усадници су углавном аморфне стене од габра, без трагова обраде. Само на мањем броју споменика изведени су украси у облику: крста, уздужне црте са круговима, розете и концентричних кругова. Споменици, као и покојници испод њих, оријентисани су по правцу запад-исток, са главом на западу; или север-југ, са главом на југу. Засебан део некрополе резервисан је за сахрањивање новорођенчади и сасвим мале деце, без надгробних обележја.

Након истраживања, надгробни белези су *in situ* презентовани у функцији архео парка на отвореном простору. Некропола је била у функцији између 14 и 17 века. Њен положај јасно указује да настанак и прво насељавање Прибоја на Лиму треба тражити на левој обали Лима и у побрђу подно Малог Бића, односно на прелазу из прибојског поља ка околном побрђу. С порастом становништва насеље се шири и ка равници где се сада налази стари Прибој.

Драган Деспотовић, Мошви из Амстердама

Осамдесет година просветитељства (1929 – 2009)

ШКОЛА У ЉЕПОЈЕВИЋИМА

Љепојевићи су једно од најлепших нововарошких села. Куће фамилија **Нешовића**, **Славковића**, **Џевчевића**, **Вукосављевића**, **Иванковића**, **Новковића**, **Обућина**, **Ђурчића**, **Корићанаца** и **Пауновића**, као ластавичија гнезда припиле се уз кршевите јаворске падине. Под њима, све до Калипоља, спуштају се њиве, ливаде, сјенокоси и бујна паша који целом крају дају бајковит изглед. По дну села, долином између Јанковог врха и кршевитог Јастријепца, који као вулканска купа израња из љепојевичко-буковичке површи, вијуга сеоски пут повезујући села Божетиће и Буковик са Љепојевићима и даље преко Јавора са Ивањицом и Сјеницом. Поред пута, на пространој заравни, омеђеној густим боровим засадом, блиста, обновљена зграда четвороразредне основне школе. Плаветна боја њених зидова, уз ведро јаворско небо, као да се радује што село још живи, што се у њему деца рађају и што ће реским звуком звона сазивати дечицу да им, као и њиховим дедовима и очевима, отвори видике у свет науке. А просветитељску мисију почела је пре осамдесет година, далеке 1929. године. До тада у Љепојевићима није било школе. Ко је хтео и могао да школује децу морао је да их шаље у удаљено Штитково или у суседни Буковик. Можда је из Љепојевића и раније било писмених људи, али тек од 1890. године, сачувани списи казују о првим љепојевичанима, који су писменост стекли у Штиткову као што су **Милутин Петковић**, последњи издањак старе, данас изумрле фамилије и **Матија Новковић**, из угледне фамилије која и данас обитава у Љепојевићима. Удаљеност ових школа и тешкоће љака пешака, особито зими, кад снежне мећаве поведу коло пустим Калипољем и буковичким доловима, родили су идеју о школи у Љепојевићима. На сеоском збору у пролеће 1929. године, заслугом **Владислава-Влаја Новковића**, угледног домаћина и **Мирка Обућине**, бившег кмета из Љепојевића и **Радоја Курћубића** из Буковика, домаћини из буковичких засеока Јанковићи, Мићићи и Чекеревина, и из целог села Љепојевића, одлуче да саграде „своју“ школу која би, макар и у минималним условима, олакшала школовање њиховим малишанима. Према сећању мештана, првобитно је замишљено да се школа подиже у засеоку Иванковићи, али се од тога одустало на захтев домаћина из Буковика, па је пронађено решење да се гради на размеђи Буковика и Љепојевића, у подножју Јастријепца, поред пута који повезује ова села и у близини извора питке воде званог „Забој“. Високу свест о значају школе и јаку жељу за образовањем своје деце, сељани су показали кроз добровољне прилоге који су

убрзали и знатно умањили трошкове градње. Земљиште за зграду, двориште и врт, поклонили је бивши кмет **Мирко Обућина** а мештани су потом од фамилије Ђировића из села Божетића купили једну већу брвнару и пренели је у Љепојевиће. Школа је била саграђена као сеоска „зграда“ и састојала се од каменом зидане „избе“ за учионицу и дрвеног спрата за учитељске станове, па је као таква у јесен 1929. године, почела са радом. Нешто касније уз њу је са северне стране, тесаним каменом приздана пространија учионица, за коју је камен обрађивао и зидове зидао Лазар Копуновић, домаћин из буковичког засеока Јанковићи. Стара учионица у „изби“ претворена је у ђачку трпезарију а учитељски стан је споља и изнутра „пошивен“ чатмом, омалтерисан и окречен. Кров је покривен дрвеном шиндром па се тако, прва љепојевићка школа ничим није разликовала од куће неког добро стојећег домаћина из тог краја. Школа је добила положај и име „**државне народне основне школе мајора Михаила Илића**“, српског јунака из ратова 1876-1878. године, погинулог на падинама Јанковог врха.

Први учитељ је био **Јосиф Сумболовић**, по народности Хрват. Сељани га се мало задржао, јер се у Љепојевићима кратко задржао, и већ 1933/34. године јавља се као учитељ у суседном Буковик. На његово место, 1933. године, долази учитељ **Милић Ћосовић** пореклом из Црне Горе. Од бројних учитеља који су се често смењивали у Љепојевићима, **Ћосовић** је оставио посебно лош утисак и горка сећања мештана. Строгог и ђудљивог човека сурових и настраних педагошких метода, дуго су се сећали његови ученици. Упамћено је да је једног ученика, због незнања градива, гађао перорезом ранивши га у чело, да би му потом на оближњем потоку Дуруљи, скривен од мештана, прао и преврћао рану молећи да га ученикови родитељи не пријаве школским властима. Половином школске 1935/36. године, **Ћосовић** је премештен из Љепојевића, а према казивању мештана, ратни вихор 1941. године замео је траг овом „врском педагогу“ који се ни у рату није одрекао својих сурових метода као припадник квислиншких јединица.

Марта 1936. године у Љепојевиће долази **Баквић Н. Милош** као приправник иако је већ имао положен практични учитељски испит. У Љепојевићима се задржао кратко па у народу није посебно упамћен сем да је био добар радник у разреду али и веома „тврђ“ човек. Премештен је 1-ХИ-1936. године у село Шеремет срезом Јаковичког на Косову и Метохији. Заменила га је од 5-И-1937. године **Стана П. Константиновић**, прва жена учитељ у Љепојевићима, свршена

ученица учитељске школе са положеним дипломским испитом. Нежна београдска госпођица, по правилима декретског распоређивања кадрова, обрела се у старовлашком беспућу, међу горштацима грубе спољашности. Њени ученици се још сећају лепе и крхке учитељке, уплашене „као јање међу курјацима“ што јој је судбина доделила ову планинску забит. Приповеда се, да се није знало ко је више суза пролио због овога, дали она или њени родитељи кад су први пут дошли да је посете и кад су видели у каквом „невидбогу“ њихова кћер живи. Ипак, време је зацелило ране. Горштаци су је примили топлим и гостопримљивим срцем, а близина младог буковичког учитеља, **Душана М. Милића** који је 31-ХИ-1936. године из Остроса код Бара у Црној Гори премештен у школу у Буковик, учинили су да се учитељица **Стана** сроди са овим крајем и људима, „очеличи се“ и постане део стамене јаворске природе. Иако је удајом за учитеља **Душана** прешла да живи у Буковик, она је у љепојевићкој школи остала до краја школске 1938/39. године када је и званично, Одлуком министра просвете од 27. VI 1939. године премештена за учитељицу у Буковик. Њено присуство у љепојевићкој школи је трајало све до 8-ХИ-1939. године када је заједно са супругом, премештена за учитељицу у село Врбовац, срезом подунавског, бановине дунавске. У народу је оставила ретко легу успомену као човек и просветар. У време њеног учитељења покренут је велики посао градње нове школске зграде у Љепојевићима, јер стара школа није омогућавала основне услове за рад са повећаним бројем ученика.

У изградњу нове школе били су уложени огромни напори чланова школског одбора: председника **Сима Корићанца** из Љепојевића, који је, иако неписмен, због угледа који је уживао, изабран на ово место; управитеља школе **Стане Д. Константиновић-Милић** и благајника **Лазара Копуновића**, домаћина из буковичког засеока Јанковићи. Захваљујући **Лазару**, који је успео да од ратних разарања сачува део школске архиве у својој кући у Буковик, данас можемо, барем делимично, да реконструирамо ток, актере, трошкове и изворе финансирања овог грађевинског подухвата.

Градња школе је почела 1937. године и до Другог светског рата била је укључена. Грађена је од чврстог материјала, камена и цигле, са великим прозорима и светлим учионицама, а покривена је црепом, први пут употребљеним у Љепојевићима. Зидане је било поверено **Милораду Кувекаловићу**, предузимачу из Чачка, коме је за изведене радове исплаћено тадашњих 9.297 динара, док је кровну конструкцију извео грађе-

вински предузимач **Јосиф Марковић** коме је на име ових радова исплаћено 11.220 динара. Одакле је био овај предузимач, нема података, али се по језику којим је писао признанице за примљени новац, може закључити да је био из наших јужних крајева. Боравак мајстора из тако удаљених крајева изгледа невероватан, али чини се да је мајстор **Јосиф** био познат школском одбору. На овај закључак наводи податак да је девет година раније спомен списак изгинулих буковичана и љепоевичана, у буковичкој цркви, радио **Коста Марковић- „Нислија”**, човек истог презимена као и мајстор из Љепоевића. Могуће је да су ова двојица били браћа или сродници који су у дунђерској групи градили и школу и спомен списак у цркви у Буковику па отуда стекли углед, што је школски одбор из Љепоевића имао у виду када је **Јосифа Марковића** ангажовао.

цигле, **Радиша Обрадовић** из Бијеле Ријека на Златибору је на својој струга-ри истругао 1804 м³ кровне летве, **Милован Киковић** из Нове Вароши је зидао кречану за печење креча, док је **Којо Чакаревић** из Штиткова извршио укровљавање а **Здравко Копуновић** из Буковика био најмљен за спољашње и унутрашње малтерисање школе.

Како је школа грађена по тада важећим стандардима, режијски одбор је морао радове да пријави инспекторату Техничког одељења Министарства Грађевина Краљевине Југославије, који се налазио при начелству среза милешевског у Пријепољу, па су издаци одбора били и за исплату путних трошкова и стручног прегледа радова од стране „грађевинског пристава”, инжењера **Владимира Иванчева**. Инжењер **Иванчев** је 7. и 8. септембра 1937. године извршио преглед ископаних „темељних

ким, озбиљним догађањима из окупацијских дана, сељани и данас нагађају о њеној личности и улози коју је имала у наредне две године колико је боравила у Љепоевићима. Олга се често потписује као управитељ школе. У сећањима није остао траг о њеном педагошком раду, али јој се памти „слободно” понашање на свадби школског послужитеља **Јована Копуновића**, што је за ову патријархалну средину било срамно али, само због тога што се радило о традиционално поштованом школованом човеку, такво понашање је истрпљено и протумачено као хир младости. Ратом и окупацијом земље школа је престала са радом али **Олга** у њој остаје још до јесени 1941. године. Маја те године овај део Рашке области припојен је НДХ, а усташка власт успоставља своје жандармеријске станице у Божетићима и „на Јавору” одн. на Калипољу, делу Буковика и Љепоевића. У жандармеријској станици на Калипољу, 15. маја 1941. године настао је списак 37. угледних Срба са обе стране Јавора, које би немачка окупациона власт требала да ликвидира под оптужбом да су „четници” и „шпијунци”. Потписник овог документа, командир жандармеријске станице, наредник **Рецеп Нуховић** га је, највероватније, саставио, али је остала сумња да му је консултант било добро обавештено лице из српске средине. Сумњу је подстакао изненадни нестанак учитељице **Олге** из живота Љепоевића, необјашњив и тајанствен као и њен долазак у ову средину.

Кроз усамљену школу прошле су разне војске и уништиле и оштетиле и оно мало што је до тада изграђено. Трагедије сељана замениле су весели жамор ђака а школа је постала сведок злочина у сенци својих зидова и проливене крви управо оних чијом је заслугом и подигнута. И данас живи сећање на Јовањдан 1942. године, када су крај школе, руком **Славка Вујашевића**, целата код самозваног „Јаворског”, убијена два угледна домаћина из Љепоевића: **Радосав Нешовић** и **Владислав-Влајо Новковић**, стари комита и покретач за мисли о подизању школе. Уместо захвалности за тако племенит гест, **Влајо Новковић** је заради смрт од злочиначке каме, а послератне школске власти нису нашле за сходно да скромним спомен обележјем одају почит и захвалност жртви терора, јер је носио епитет „комите” или „старог четника” како су се називали борци за националну слободу много пре 1941. године. Недовршена и оштећена школа дочекала је ослобођење великим бројем ученика који су школске 1940/41. године започели па прекинули школовање и оних који су током рата стасали за школу. Због непостојања услова за рад у школским учионицама без прозора и врата, које су погореле разне војске, власти су сместиле школу у брвнару **Николе Нешовића** из Љепоевића, где она ради до другог полугодишта 1947. године. Тих година љепоевичка школа је припојена основној

Стара и нова школа у Љепоевићима

Материјал за „планску” школу, како се често назива, набављан је у непосредној близини али и у селима Божетићи, Бијела Ријека на Златибору, Дубрава код Ивањице, као и у Ивањици и Сјеници. Тада је, први пут у овоме крају, употребљен армирани бетон и „тер хартија” за хидролошку изолацију. Цреп, гвоздена арматура и остале потрештине набављане су код трговца **Радојице М. Јеремића**, трговине „Браћа Петровић, Стојиљковић и Станковић” и „Гвожђарско-бакалске радње” **Владимира Гројића** из Ивањице, код трговца **Радивоја Јовановића** из Дубраве код Ивањице као и код трговаца из Сјенице, којима је исплаћено укупно 10.745,80 динара.

У градњи су учествовали и сељани Љепоевића и околних села. Дрвена грађа од 28 смрчевих стабала купљена је од **Прока Радишића** из Божетића, **Петар Нешовић** из Љепоевића је режијском одбору продао креч и катран, **Радоје Радишић** из Божетића и **Милован Мариновић** из Буковика су стругали грађу док је **Саво Обућина** из Љепоевића вадио камен а **Иван Курћубић** превлачио воду и материјал. Од **Добривоја Зечевића** купљено је 1500 комада

јама” и дао одобење за наставак радова, па се овај датум може узети за дан одпочињања градње школе.

Градња школе у забитом планинском крају, изискивала је знатна новчана средства која сами сељани нису могли прибавити. Пред почетак радова, школски режијски одбор је располагао са 14.151,80 динара које је 1. априла 1937. године преузео од **Радоја Курћубића**, председника претходног школског одбора. Током радова, општина божетићка, на челу са председником **Глишом Чакаревићем** из Штиткова и благајником **Радулом Крстићем** из Божетића, повремено је достављала новац прикупљан прирезом. Према „Дневнику касе за школе и цркве”, до 1940. године, трошкови за школу су износили 49.691,80 динара. Овај износ делимично је покривен и новцем добијеном од финансијске дирекције Краљевске банке управе зетске бановине са Цетиња којој је овај крај до Другог светског рата припадао.

У предвечерје Другог светског рата, почетком школске 1939/40. године у Љепоевиће долази учитељица **Олга Ј. Илијевић**. Њена појава у Љепоевићима је остала загонетка, а по особеном понашању у свакодневном животу и по не-

школи у Штиткову, као истурено одељење. Изгубивши статус самосталне школе изгубила је и дотадашњи назив чиме је неправедно избрисано име српског хероја, само зато што је био официр монархије макар и из 19. века, без обзира што је живот дао за слободу свог народа. За првог послератног, привременог, учитеља, те 1945. године дошао је **Видоје Поповић -Бобовић** родом из Буковика, као свршени ученик другог разреда Гимназије. Школу је похађало око 180 ученика из Љепојевића, буковичких засека Јанковића, Чекеревине и Мићића маале као и из села Горње Тисовице. Службовао је две школске године а остао је запамћен као добар наставник и строг педагог који је често прибегавао класичном начину кажњавања ученика, „али га се деца ипак нису бојала”. Године 1947. почела је обнова школе. Учитеља **Видоја** је почетком школске 1948/49. године сменио чувени штитковачки учитељ **Бранко Ч. Чакаретић**. Упамћен је по своме „азгин” дорату на коме је свакодневно путовао из Штиткове до Љепојевића, као и по пропитивању и оцењивању ученика које је уз пут сусетио и са њима долазио до школе. Децембра, школске 1948/49. године, Министарство просвете је у нововарошки крај послало групу тзв. привремених учитеља, несвршених ученика IV разреда београдске учитељске школе. У Љепојевиће, 1. јануара 1949. године, долази млади учитељац **Живота Петровић**, родом из Београда. Мештани га се сећају као мирног и повученог младића коме није пружена прилика и време за дужу задржавање у селу, па се о његовом раду не може ништа више рећи. Октобра 1949. године **Живота** одлази на одслужење војног рока и од тада до марта 1950. године у Љепојевићима, званично, нема учитеља. Потом долази **Милован Кујунџић** родом из Београда, који ради до краја школске 1950. године када је премештен у основну школу у Штиткову. Дошавши пред крај школске године није имао довољно времена да заостало градиво пређе па је остало несавладано. Августа 1950. године за учитеља долази **Веселин Мандић** родом од Ужичке Пожеге, као приправник. Он ради са 113 ученика, али због неусловности живота, фебруара 1951. године прелази са станоу у буковичку школу оженивши се тамошњом учитељицом **Будимком Петровић**, а августа те године бива премештен у другу школу у срезу београдском.

Довршетак школе траје пуних 13 година. Главни терет посла носи млади учитељ **Глишо Радибратовић**, родом из села Рожанства код Ужица, који је из школе у селу Дебела премештен у Љепојевиће 17. септембра 1951. године. Биле су то године сиромаштва и оскудице, али и немара и неодговорности појединца задужених за поједине радове. Док су домаћини из Буковика, **Радоје Курћубић**, **Милосав Копитић** и **Лазар Копуновић** свој део погођених радова обавили, столар **Авдо Хаџибраимовић**

из Нове Вароши је, од јесени 1950. до јесени 1954. године, одуговлачио израду школске столарије док није, заузимањем Начелника за просвету и културу при НО Нова Варош, **Мића Вучићевића** и домаћина **Радоја Курћубића** из Буковика, доведен са алатом у Љепојевиће и на лицу места израдио давно наручену и плаћену столарију. Од 1951. до 1988. године, пуних 37. година, и поред чињенице да су у кратким периодима овде радили и други учитељи, све активности љепојевићке школе су везане за личност учитеља **Глиша**, изузетног ентузијасте, педагога и врсног ловца који је истрајно, све те године остао веран школи и селу, често радећи и са по 100 ученика у сва четири разреда у једном одељењу. Школске 1952/53. године као испомоћ у школу долази учитељ **Предраг Јевтовић** родом из села Бјелуше код Ариља али се врло кратко задржава и већ 1. новембра исте године, по жалби, бива премештен у срез златиборски. Потом школске 1953/54. године у испомоћ долази учитељ **Душан В. Лојаничић** из села Акмачића, али он 1. октобра 1954. године из необјашњивих разлога напушта дужност. Тек почетком школске 1955/56. године, доласком младе учитељице **Олге Бугарски**, родом из Ченте, среза зрењанинског, учитељски кадар у школи се устаљује а од школске 1957/58. они се појављују као учитељски брачни пар **Радибратовић**. Довршава се школска зграда, отвара ђачка кухиња, подиже се воћњак и засад борово око целог школског дворишта, као непосредно дело учитеља **Глиша** и школског послужитеља **Милоја Мариновића**, чини се покушај подизања школског расадника воћа, подижу се одбојкашко игралиште и гимнастичке справе, ограђује се двориште, а 1962. године, код столара **Војислава Јашића** из Трудова израђује нови школски намештај. У културном просвећивању ученика и мештана школа предузима више активности међу којима је најзанимљивије прво гостовање путујућег биоскопа у овом селу, 1951. године, са пројекцијом филма „Баш челик” и журнала „Кварење зуба и одржавање чистоће”. Поред алфаветских, организују се и домаћички течајеви у чему знатну улогу игра учитељица **Олга Радибратовић**. Интересантне су и ваншколске активности које изводи учитељ **Глишо**. Зими организује за ученике обуку скијања, а лети ђачке излете, најчешће на Јастријебац, Јанков и Василијин врх, Јавор и у Честа врела, где изводи оригледну наставу из географије, биологије и пре свега из историје, обрађујући наставне јединице Први српски устанак и „Калипољски раг 1876. године”. Тиме одржава традицију и вештачки потиснуто сећање на старе српске јунаке и **мајора Илића** па се добрим делом, њему може захвалити што млађе генерације нису заборавиле ово славно име. Као врстан педагог, био је омиљен међу ученицима и њиховим родитељима. Свадбе, славе, весеља и свечаности нису могле бити замишљене без „учи-

теља **Глиша**”. Поред низа награда, углед који је уживао међу ученицима и мештанима донео му је, седамдесетих година двадесетог века признање „Најдражег учитеља”. Као такав, 1. јануара 1988. године отишао је у заслужену пензију. У школи опет ради само један учитељ, **Олга Радибратовић**, да би она 17. септембра 1990. године пензионисана. Били су то први и једини учитељи који су цео радни век провели у овој школи.

Као многа села, и Љепојевићи су скупо платили данак индустријализације и убрзаног развоја градских средина. То се осетило кроз осипање млађег становништва, одласком у град, у лагодније услове живота, а то се највидније одразило на опадање броја ученика, што се данас назива „старењем и одумирањем села”. Од око 180 ученика 1945. године, њихов број се постепено смањивао на 113 у 1951. години, па 87 у 1959. ој, а крајем деведесетих година свео се на 1 ученика. Ипак, захваљујући ентузијазму руководства матичне школе и сељана, школа у том критичном моменту није затворена већ је очувала зубљу просветитељства до данас. Понављајући конкурсе за учитеље по више пута, успевали су да нађу, често и неодговарајуће, решење за оно мало преосталих малишана да не остану „слепи код очију”. Тако од 17. септембра 1990. до краја те школске године наставу изводи **Јаворка Здравковић** несвршени студент Педагошке академије, а од школске 1991/92. године до 15. октобра 1993. године учитељица **Слађана Савић** из Пркупља, са завршеном Педагошком академијом. Њу смењује учитељ **Првослав Миљковић** родом из Средњева, који ради од 1. новембра 1993. до 31. октобра 1995. године а његов рад наставља учитељ **Петар Ђурковић** родом из Карановца код Грачаца - БиХ који од 1. новембра 1995. до 1. септембра 1996. године ради и у суседном Буковичу. После њих следе: **Драгослав Гајић** родом од Тузле-БиХ који ради од 1. септембра 1996. до 2. септембра 1999. године; **Љубица Н. Обућина** родом из Љепојевића, која као „нестручна” са завршеном средњом економском школом ради од 20. септембра 1999. до 3. септембра 2003. године; учитељ **Миљан Пујић** родом из Књажевца, од 3. септембра 2003. до 31. јула 2004. године; учитељица **Славица Маринковић** родом из Дражевића - Нова Варош, од 1. августа 2004. до 31. августа 2007. године. На крају прве деценије двадесет првог века просветитељски лучоноша у Љепојевићима је учитељица **Марица Гудурић** из Нове Вароши која ради од 31. августа 2007. године до данас, која са поносом може сведочити о васкрсавању љепојевићке основне четвороразредне школе и постепеном повећању броја ученика јер их данас има укупно 15 од којих су 3 у предшколској настави. Школа је обновљена и спремно чека нове генерације малишана.

Бошко Б. Којунџић

Село Кучин и његови становници

СЕЛО СА ТРИ КАПИЈЕ

У току три века продефиловали су разни таламбаси кроз село Кучин не рачунајући комите, сејмене, бегове, аге и њихове субаше и заптије као и остале бројне војске. Но се ради о насељавању и расељавању појединих фамилија у Кучину, а да ли је то било са вољом или невољом тешко је установити. Поуздано се само може рећи да су садашње фамилије Ратковића и Филиповића најстарији досељеници у Кучину и да су се доселиле из племена Куч из Црне Горе пре два и по до три века. Легенда каже да се Кучин звао Драча па по досељеним фамилијама из Куча добило име Кучин. Друга верзија каже да су давно калуђери манастира Ораховице у Мажићу у овом селу сијали конопљу и да је по њеном влакну – кучини, село добило име.

Досељеници из Куча нашли су староседеоце, фамилије Кепиће, Буквиће, Трговиће, Папиће... који су временом ишчезли. Буквићи су се бавили грнчарством правећи црепуље, лонце и друго, од глине, за кување и печење хлеба. Од Буквића су занат преузели Ратковићи и обављали га све до 1965. године када је потпуно ишчезао јер га је потиснуо вакат и савремени живот. Поред досељеника из Црне Горе доселиле су се фамилије и то: Станићи из Толаца-Ђурашића, Коловићи из околине Пријепоља са старим презименом Келовићи јер те фамилије још постоје тамо, Гогићи од Пљеваља из села Жидовићи, Симеуновићи из села Јагоштице код Бајине Баште, Радовићи и Дери-коњићи из суседног Џурова, Мојсиловићи из Косатице. Фамилије као пролазне, јер су се кратко задржале, биле су Симовићи, Мановићи, Чочовићи. Има фамилија које су се одселиле из Кучина као домаћинства Филиповићи у Страњане, Косатицу, Миоче и код Ваљева и, нешто касније, у Бистрицу. Ратковићи су се одселили у Велику Жупу па на Кашан и Мажиће. У Мажићима су се утрли Ратковићи као и Филиповићи у Косатици. Они који су отишли појединачно за радом и школом и остали за стално, тих има много што се не би могло тачно установити.

Кучин су пратиле разне незгоде и згоде: много више незгоде него згоде. На таквом је месту да му је свака згода далека и напредасе да се није могла докучити ни користити, а незгода се могла наманути па и задржати не мало но читав вијек па и дуже. Највеће кучинске незгоде су биле његов рђав

приступ тако да је читаво село опасно са једним гребеном стијена од југоистока од Лима и Ковинграда-Заграда па изнад села до северне стране где опет веже за Лим и на читавом том простору има улаза у село са три капије: на јужној страни звана Препоран, на западној страни Превија и на северној страни Дубрава. На сва три та пролаза могло се проћи само пешке или једва да проведе коњче за собом. Куд би год пошли на те излазе из села, ломивратије, Кучинци су трпели муке излазећи и улазећи на те три капије. Село Кучин је робовало више од свих суседних села недостатком пута, млина за жито, грађе, удаљеношћу школе... па су их те љуте невоље натерале да треже од надлежних да им помогну отворити четврту капију – мост на Лиму. Надлежни би пред изборе послали инжењере и премеравали би нешто, обећавали мост, а после избора не окрећу главе. Но коначно је он направљен на месту званом Тавник 1950. године. Кучину звање приличи да изрази све тегобе живота: не по Кучима нити кучини, већ по његовом положају како је *скупчен*.

Поред свих незгода селу је стало највише што није имало воду да би направили млин за жито него се морало преко Лима у Бистрицу или Бању. Догађало се да надође Лим, па коме се тамо затекло мливо морао је преко Пријепоља или Прибоја ићи да узме брашно и врати се истим путем. Кад настану велики мразеви па крене лед, људи су на леђима носили жито у Сељане где је топла изворска вода па млинови нису замрзавали. Да напоменем кад ми се мајка, по имену Јелка, удала од Рајића из Бистрице, сватови су Лим прешли по леду, на месту Тавник, где је сад мост. Кад су дошли у ђевојачку кућу домаћин их запитао куда су дошли, они су одговорили да су прошли на мосту Светог Саве јер је био Савиндан 1907. године. Ово ми је казао Марко Бучевац који је био присутан, а сада има 104 године и живи у Бистрици.

И тако је Кучин природно блокиран све до 1918. године па и даље. Само је од те године становништво било слободно о обради земље и није стрепило од ага кад ће доћи или спремити субашу да види о чему чивчија ради. Земљорадници су се осећали сретним што нису имали контролу над имањем и што им је дато у власништво, прионули су на послове у обради земље па и сточарством али све по начину заста-

релом, а шта друго може немаштина и неписменост и кад је у селу до 1918. имало само два писмена човека: Јеврем Мојсиловић што је завршио нешто школе у манастиру Троице код Пљеваља и Вељко Станић у манастиру Милешево. Већ по ослобођењу, 1918. године, отворена је школа у Тоцима и Бистрици; уписало се неколико одраслих из Кучина у школу у Тоцима, који су већ били дорасли за војску: нису завршили ни по два разреда, а позвати су на одслужење војног рока. Тако су и остали са по два разреда. Само Милорад и Милан Филиповић имали су своје у Бистрици те су ту завршили основну школу. То је урадио и Мирко Ратковић. Пролази време, зарастају ратни ожилци, иде набоље, али споро. Кад је 1927. године основат срески воћни расадник у Прибоју, општина Толачка је припадала Прибојском срезу. Почине долазити економ – пољопривредни стручњак из расадника и упознава сељаке земљораднике како треба земљу обрађивати да би имали већи принос, како треба стоку неговати, како воће калемити. За калемљење је организован и семинар у два три наврата па онда о заштити воћа и поврћа од разних болести и набавци заштитних средстава за житарице и воће.

Интересантно је напоменути за житарице које је харала гар главница, а највише пшеницу и крупник и ако није сијата нека сортна пшеница гар главница би умањила принос и до 60%. Кад је економ рекао на збору да постоји средство за сузбијање главнице: плави камен и како га употребити сељаци су то са неверицом примили, изговарајући се шта ће бити вајде што ћу ја то попрскати мало сад па да ми не буде главнице тамо на другу годину. Мучно је било уверити их, али кад су га применили по упутству економа, прозвали су га драги камен, а не плави. Радило се о пољопривреди интезивно: мало је коме домаћинству остало које парче земље неузорано и необрађено. Све се то усије разним житарицама: пшеница, раж, јечам, крупник, оvas, кукуруз, хељда, кромпир и остало.

Сточни фонд био је бројан. Свака је кућа имала пар, а понеко и два пара, волова за обраду земље, а имало је око педесет пет домаћинстава. Мало које домаћинство да није имало товарно грло - коња до 1940. године јер му је коњче поред товарења и јахања требало и за вршидбу жита. Свако домаћинство у Кучину имало је довољну коли-

чину жита за прехрану чељади, а имало је појединих који су имали залихе разних житарица и преко вагона. То је имало у Станковцу код Филиповића. Па поред те имовине је се опор хлеб јечмен, ражен, кукуруза, а пшеница је одлазила више на пијац, мало се могло видети у руци пшеничног хлеба осим о слави, прислави и другим обичајима. Јео се опор хлеб, а имао је смок месо, кајмак, сир, млеко, маст – све то сељаци имају али и црне жуљевите руке и куће чатмаре и брвнаре сламом покривене. Све имају, а ништа немају!

У селу Кучини до 1940. године имале су две куће и школа што су црепом биле покривене. Запослења нема, индустрије и фабрика нема да запосли омладину да нешто заради и побољша услове живота. За све животне потребе морао се сам сналазити и радити пођимо од земљорадње, сточарства, домаће радиности за одећу и обућу: све ручно и примитиван рад. Тада је женски свијет био више изложен терету због ручних женских радова ка што су прести, ткати, плести, вести свим члановима домаћинства, а та су домаћинства била бројна: од пет чланова најмање па до петнаест и више. Свакоме је требало опрести вунене пређе за ткање сукна или шајка за одело, па плетење чарапа, пуловера, рукавица и друго од вуне, па онда од конопље влакно добити: прво се мора конопља мочити, па онда трлити, што је доста тежак посао, па прести, па кувати пређу да се добије пређа за ткање, па ткање те пређе од које ће жене да беле платно – без и шију кошуље и друго све ручно, на иглу. Било је тада тако вредних девојка и жена да су знале и умеле исплести и уметнички навезти поједине везове на платну да би им се могло позавидети и данас за њихов леп рад. И поред тога што су морале прво да стоку чувају, музу, сире, леб кувају, перу веш и жито жању, поврх децу да гаје.

Мушки свет како падне на земљу мора да се вати за земљу; друго му није имало само остати на селу. Прираштај обилан – хоће неписменост да наследи турски вакат. Виде то кучински прваци: где у селу има школе, дете иде у школу свако одреда, где нема школе чами се одан до дан, питање је докад тако. Не може више тако! Онда притисак на Надзорништво школа у Пријепољу да се отвори одељење школе у Кучину, у приватној кући, што је Надзорништво и прихватило. За учитеља постављен Ђорђе Калезић као почетник, родом од Даниловграда. То је било 1932. године. Од 1918. до 1940. године ниједан ученик из Кучина није отишао на неку вишу школу од четири разреда основне школе. Редак је био одлазак омладине из села: Ђорђе-Ђоле Ратко-

вић уписао се у војну академију и био је коњички наредник Првог коњичког пука „Милош Обилић” и Мирко Ратковић за трговачког помоћника, а остали тек ако је ко отишао за шегрта негде у кафану и то је све. Сав иметак у селу, о коме је напред било речи, стечен је у селу од 1918. до 1940. године.

А када је 1941. године несита аждаја: Немци и Италијани, опасала и испарчала Југославију, Кучин је ватром сагорио у јесен 1944. године и осам особа изгубило живот. Пролазничка војска раселила је 25 домаћинства, спалила 13 кућа са свим економским грађевинама и уништила сву имовину

ловића са сином Милом примило је две многочлане породице Ратковића, поврх пролазници тамо и овамо, па онда Миладин Дерикоњић две породице: једне Ратковића, друге Радовића, пролазници поврх. Домаћинства Јеврема, Вељка и Миладина никад нису знала колико ће сести за ручак, а колико за вечеру; увек се пролазници смењивали: једни одлазе, други долазе. Домаћинство Јована Станића са сином Обреном прихватило је једну породицу Филиповић. Домаћинство Војка Станића са мајком Станком примило је једну породицу Ратковића. Домаћинство Добра Филиповића са братом Ра-

МИЛАН ФИЛИПОВИЋ

(Кучин, Пријепоље, 1910 - 2001), *каменорезац, самоуки уметник*. Његова дела расута су на подручју пријепољске и суседних општина: споменик погинулим ратницима од 1912-1918. лонциран на простору меморијалног комплекса на Јабуци код Пријепоља; спомен-плоча палим за слободу у НОР-у постављена у ОШ у Прибојској Бањи; споменик на гробљу у родном Кучину, посвећен ратницима из овог села изгинулим у два светска рата; макета Спомен-костурнице изгинулих српских војника на Зејтинлику у Солуну, коју је поклонио манастиру Милешева. На споменицима од клесаног камена на кучинском

гробљу, у традицији старих мајстора, урезује записе (епитафе). Исклесао је споменик преслици, посвећен жени-сељанки, и поставио га на сеоском гробљу, где је себи за живота подигао вечну кућу.

Заслужан је за подизање школе у Кучину тридесетих година XX века и оснивање Земљорадничке задруге 1936, која је значајно допринела развоју пољопривреде у овом крају. (Љ. Матовић)

горњег дела села Кучин. Становништво са голим животима, без иће ишта, избегло је у остала села; мањи део њих задржао се у доњем делу Кучина где су прихватили те избегле породице на потпуно издржавање свим потребама, док се војска није повукла. Грех би био заборавити имена тих домаћина који су, и сами опљачкани од пролазничке војске, прихватили ове што им је све пропало, па да их поменем:

Вељко Станић са сином Крстом и Витомиром, прихватају две породице: једну Филиповића и једну Ратковића. Без обзира што су у кући биле две старе и болесне особе, од 5. новембра 1944. до 15. јануара 1945. године нико није прошао од избеглица што овде није био нахраћен и добио комад леба, а за то се старала Борка, супруга Крстова. Мајчински се осећала према сваком као свом породу и напослетку, када се војска повукла, избеглице да иду на своја згаришта, Борка је на одласку дала посуђе и други прибор, занала је да на згаришту имају само ледину голу. Тако исто домаћинство Јеврема Мојси-

дисавом примило је две породице: једну Ратковића и другу Симеуновића.

Остале породице разишле су се у околна села тако да су две породице Ратковића биле код Сава Тошовића у Тоцима, једна породица Ратковића у Добриловићима код Владимира Драготиновића, три породице Ратковића код Данила Ћировића, Данила Дерикоњића и Рака Станића у Мажићу, једна породица Филиповића код Петка Дрчеле и једна породица Коловића код Јосифа Милићевића из Мажића. Једна породица Ратковића била је код Гвозда Бјелића из Толаца док су у Мажићу били: једна породица Филиповића код Вукеле Беновића, три породице код Петра Јевтовића, једна Филиповића и две Ратковића, једна породица Ратковића код Уроша и Светозара Милићевића, једна породица Ратковић код Пауна Дерикоњића и једна породица Коловића код Данила Шалипура. У Голешима је била једна породица Ратковића код Дмитра Шалипура.

*Из рукописа
Милана Филиповића*

ХЛЕБ

Стићи до хлеба значи сам зарађивати, имати свој посао, службицу. Кажу да је неки стари грчки мудрац рекао: „Хлеб јести није никаква мајсторија, хлеб пећи је мала мајсторија, а хлеб зарадити је највећа мајсторија”.

Хлеб је неизоставни део људске исхране. Справља се тако што се брашно помеша са водом и соли, потом се тако добијено и ускисло тесто испече на ватри.

У зависности од каквог брашна се месе, хлебови могу бити *пшенични* (*пшеничник*), *кукурузни* (*кукурузница*, *кукурузовница*), *ражан* (*раженица*, *ражовница*), *јечмени* (*јечменица*, *јечмењак*), *овсен* (*овсеница*, *зобенница*), *хељдовни* (*хељдовница*) и *просени* (*просеница*, *просењак*). Некада се у Србији, изузев Мачве, пише Вук, пшенични хлеб јео само у посне дане. После Другог светског рата, сеоској деци су у граду повремено куповали мале пшеничне хлебове, *сомунчиће* и *чуреке*. Деца су их као посласаницу присмакала уз свој црни хлеб. Данас се и у селу и у граду углавном једе пшенични бели или полубели хлеб.

У народу постоји и реч *дољебџица*. То је оно зло време од нестанка свога жита до жетве и првог снопа. У вези са овим је и глагол *дољебџи* што значи прехранити се до жетве. Ко пак не *дољеби*, зове се *гладниковић* или *недољебић*. Израз „ољебити уста” значи је најпре појести комадић хлеба. Оскудна времена натерала су људе да смисле и израз „мир у кући” који значи брашно, односно хлеб. Идем да купим „мир у кућу” значило је „Идем да купим брашно”.

Сви хлебови нису истог облика, боје и укуса. *Погача* је, на пример, бесквасни округлао хлеб. *Сомун* је грчка реч дошла у наш језик преко турског (У Солуну динар сомун, али сто сомуна до Солуна). То је округлао хлеб од пшеничног брашна, укисело замешеног. *Таин* је војнички хлеб, а *чурек* мали чаршијски хлеб који је добио име по мирисавом семену неке *чурекове* траве којим се поспао.

Бели хлеб је од брашна огуљене пшенице. То је некада био господски хлеб. У нашим народним песмама има подоста „бешкота љеба бијелога”. Данас постоји израз „бити на белом хлебу” што значи „очекивати неко решење са стрепњом” или што је још горе „очекивати извршење смртне пресуде”. *Црни хлеб* је храна сиромашних, оних који тежно живе. Кажу се да неко једе *црн хлеб*, значи да се злопати. „Мој црни

хлебе, крвљу поштрапани...”, пева А. Шантић. У време данашњих свакојаких политичких довијања измишљен је назив *народни хлеб*, као *народна демократија*, *народне кухиње* и *народна милиција*.

Осим црног, постоји и *горак хлеб*, хлеб који се тешко зарађује, *хлеб са седам* или *девет кора*. Али какав је да је, важно је да се једе *свој хлеб*, или да се

ко зна још какав хлеб, што зависи од тога чиме се ко у животу бави, од чега хлеб зарађује.

За неодмерене и нескромне људе каже се да „траже хлеба преко погаче”, јер очекују и траже више него што им по заслуги и потреби припада.

За доброг човека каже се да је „добар као хлеб”. Ретко ко свој хлеб једе сам, увек је то у некој заједници. Отуда се каже „јести с ким со и хлеб”. Тако је, ваљда, настала реч *соихлебник*. То је сродство по заједнички поједеном хлебу што се не сме никад заборавити нити погачити. Ко то учини, биће проклет, „сапрешће га со и хлеб”. Сличног значења је и заклетва „Соли ми и хлеба”, или само „Хлеба ми!”

Пријатељ, путник и намерник дочекују се у кући сољу и хлебом. То је *добродошница* као знак гостопримства. Кад се иде одиви у походе, носи се пријатељска погача, а ти који иду и погачу носе зову се *погачари*. Погача се меси и кад неко умре. За некога ко је близу смрти каже се „замирисао је на погачу”.

У хлебу има нечега божанског и култног. У молитви Богу каже се „Хлеб наш насушни дај нам данас”. Хлеб је, дакле, божја благодат човеку. То је *ни-мџи*. Људи се причешћују *нафором* (коцкице причесног хлеба) и *вином* – телом и душом Исуса Христа, сина Господњег. За крсну славу меси се „славски колач”, а за Божић „чесница”. Име јој потиче од речи *чест* што значи део, срећа, јер се *чесница* ломи и свакоме даје по део (чест). У сваком делу је понеки белег замешен у чесницу: неко нађе новац, неко део од куће, неко од јарма и волова, неко грашку (овцу) итд. По томе шта је коме у део допало, прориче му се срећна врста посла до наредног Божића.

Због тога и данас старији људи никад не бацају хлеб. Они су нас учили да хлеб који испадне из руке и падне на земљу треба подићи, пољубити и појести. Ни мрве не ваља газити. Ако нешто од хлеба остане и обајати, скува се попара или се пак комадићи преосталог хлеба дају стоци, а понекад се изнесе на оставе на трну или осушитом месту да буду храна „птицама небеским”.

има *своје њарче хлеба*, да се човек издржава од својих руку, свога запослења. Додуше, увек је било и оних који једу *џуђи хлеб*, или, „хлеб без мотике”. Они живе од туђе муке и рада. Имати *своју корицу хлеба* значи имати своје изворе прихода, па макар они били и скромни. За оне који су нерадни каже се „лези лебу да те једем” или просто „лезилебовић”.

Стићи до хлеба значи сам зарађивати, имати свој посао, службицу. Кажу да је неки стари грчки мудрац рекао: „Хлеб јести није никаква мајсторија, хлеб пећи је мала мајсторија, а хлеб зарадити је највећа мајсторија”. То је циљ сваког младог појединца и његових родитеља. *Узећи некоме хлеб* значи оставити га без службе, без средстава за живот. Постоји *царски*, *државни*, *раднички*, *рударски*, *војнички*, *чиновнички*, *просветни*, *железничарски*, *ковачки хлеб* и

ЗАБОРАВЉЕНА ЈЕЛА И ПИЋА СТАРОГ ВЛАХА

У култури једног народа, поред архитектуре, ношње, обичаја, значајно место заузима исхрана. Храна је неизоставни елемент у свим сегментима људског живота. Уз храну и пиће се разговара, договара, слави и жали; приноси жртва и моле свеци за род и берићет.

Чврсто дефинисана правила понашања патријархалне заједнице обухватала су и исхрану. Знано се шта се јело у време постова, шта су јели они који косе а шта они који воду носе.

Природни закон нестајања, пролазности, промена, заорава, није мимоишао ни јела ни пића која су у прошлости била заступљена у Старом Влаху. Само најстарији се сећају укуса и рецептура који су већ давно изобичајени и нестали из јеловника житеља некадашњег Старог Влаха. Мајка природа је из својих недара, извора, шума, даривала ове људе у борби за опстанак дајући им снаге да се изборе са суровим зимама, неплодним и каменитом смоницом и из ње добију жита за хлеб насушни. Помогла им је да препознају самородно, укусно и лековито. У њеној скромној раскоши живео је Динарац, горштак, здраво и дуго.

Хлеб, свакодневни и обредни

Још само по неко се сећа хлеба од јечма и крупника (житарица слична јечму али је хлеб од крупника укуснији). У свакодневној исхрани планинаца, сточара користило се и кукурузни хлеб, проја.

Крстивачки колач месио се некада у исто време када и чесница на Бадњи дан. На средини округли колач има шупљину па изгледа као венац. На Крстовдан он се ломи на десном рогу вола и сви укућани добију по парче овог колача.

Василица је колач који се некада месио за Српску нову годину, празник светог Василија, односно Мали Божић. Правила се од кукурузног брашна и шарала ћевњаком, односно шупљом цевком од зове која се иначе користила за ткање. Ћевњак се одозго утискивао у тесто још непеченог колача тако да он добије кружне шаре. Василица се јели укућани и стока и то тако што се за стоку издвајао део са утиснутим шарама а укућани су јели остатак.

Обредни хлебови мешени су ради здравља и плодности укућана, стоке и њива. Данас се још увек меси божићна чесница, бесквасни хлеб од кога најмлађи очекују радост у проналажењу скривеног новчића.

Гумбур, јело од житарица

Када је требало нахранити раднике, косце, жетеоце, мобаре, кулчаре, често се припремало јело – *џумбур*. У Србији су распрострањени називи: *булџур*, *бун-*

џур и *џумбур*. И у турским речницима наводи се најчешће облик *булџур*, односно *бурџул*. У арапском свету ово јело познато је најчешће као *бурџул*, односно *бурџул* и *борџхол*. Највероватније да је реч *булџур* из једног од старих анадоличких језика ушла у грчки. Према извештајима из средине XIX века и *булџур* се рачунао у национално јело арапа. Познат је у источној Бугарској, а из Средњег Истока стигао је у Америку.

Гумбур, булгур је заборављено јело које је у прошлости било веома заступљено и на просторима Старог Влаха. За разлику од других крајева у којима се ово јело припремало од пшенице, у златиборском крају и шире припремано је од јечма. Јечам се киселио у чистој води неколико сати а потом сушио на простром конопљаном платну на сунцу. Просушен се потом стављао и тукао

Трпеза са старим српским јелима у савременој понуди (Фотографија из документације Музеја на отвореном Старо село у Сирогојну)

у дрвеним ступама након чега се, добро осушен чувао у платненим врећама. Полуприпремљен користило се за справљање јела тако што се кувао у води уз додатка соли. Ако је посни гумбур јео се без додатка белог мрса и меса.

Варица, јело од житарица

Многа јела спремала су се на одређене празнике за здравље, плодност, берићет. Тако је и *Варица* била јело које се спремало за добар род жита. Кувала се на Вариндан (17. децембар). Све расположиве житарице (кукуруз, пшеница, јечам, раж, пасуљ) кувају се заједно и то два дана а јело се једе на Никољдан. Често се говорило у народу да *Варица вари, Савица лади а Николица куса*.

Цицвара

Свакодневни јеловник подразумевао је јела која су се брзо припремала, обично за доручак после кога су сви укућани кретали на своје послове или за вечеру када уморни од посла поседују око огњишта. Једно од таквих, данас готово

заборављених јела је и *цицвара*. Спремала се од кукурузног брашна тако што се у тигањ стави мало воде и масти па се дода кукурузно брашно и уз непрестано мешање над ватром додаје се кајмак. Цицвара се меша и кува све док не почне да се одваја од тигања.

Један од најважнијих тренутака у животу појединца је свадба праћена низом обичаја. Важило је правило да се за просидбу спрема цицвара и то само ако се испроси девојка.

Јувка

Једно од свакодневних јела је и *јувка*. Спрема се од танких кора за питу које се пеку, некада на преврнутој, загрејаној препуљи а касније и на плотни од шпорета. Коре се исеку на шните – широке резанце, осуше и чувају. Када се припрема јувка користе се већ осушене

шните које се убацују у врело млеко, кувају неколико минута и зачине кајмаком. Врло често додаје се и јаје.

Остала заборављена јела

На трпези се често налазио и пржени рогоз (празилук) и такође пржени зелени парадајз са јајима.

Златиборски крај као и сви планински, сто-

чарски предели били су познати по белом мрсу. Веома укусно јело од белог мрса које је потпуно изобичајено је *урга* (у другим крајевима Србије *вурга*). Припремана је од усирене груде у коју се додавала павлака уз непрекидно мешање. Јела се уз проју или куван и печен кромпир и качамак.

Комбос куџус припремао се од преног, слатког купуса који се обари у осољеној води, исече као за салату и зачини белом луком и јабуковим или шљивовим сирћетом. Јело се углавном у време поста.

Чорба од белог лука такође се јела у време поста. Припремала се од утученог белог лука у који се само додају со и вода, без кувања. Могла се јести сама или као додатка печеном или куваном кромпиру. Врло често је коришћена и као лек против прехладе.

Качамак се у прошлости јео врло често за доручак, вечеру или уз кувано јело. Качамак се јео са белим мрсом, често само са соком од сира, а у време поста и са расолом од киселог купуса.

Забораљена зимница

Некада је било потребно направити зимницу довољно трајну за дуге, сурове, планинске зиме.

Велики зрели краставци остављани су у соку од сира, често заједно са сиром у чабру да стоје док се не укиселе. Јели су се као салата током зиме и имали изузетно пријатан укус.

Туршија се остављала у земљаним ћуповима и чувала у подрумима. Од поврћа користили су се краставци, зелени парадајз и паприка и наливали живим сирћетом (вадило се из шљивове цибре) или водом у којој су скуване дивље јабуке.

Посластице

Деца су се веома радовала нискама од сушеног воћа. Воће се у јесен низало и сушило под тремом, испод стрехе. Низале су се јабуке, крушке, шљиве, шипурци. Најчешће су деца овакве ниске поклањала на празник Детиње или су их добијали на Оце и Материце.

Посебна посланица био је колач од шљива. Из шљива се изваде кошпе (шљиве се испрште) и потом кувају без додатка шећера. При крају кувања додаје се мало кукурузног брашна. Кашиком се потом ређају колачи на купусове лиске и суше на стрехама од кућа или на плетеним љесима на сунцу са обе стране. Осушени колачићи увијани су у лист винове лозе, тамњанике или дивље купине и тако чувани током зиме.

Забораљена пића

Забораљено није мимоишао ни многа пића која су у прошлости припремана у областима Старог Влаха.

Водњика је данас готово непознато пиће. Припремана је у касну јесен када сазри дивље воће. Најчешће је остављана у посебним дрвеним судовима са шајтовом за отакање течности. У посуду су стављане дивље јабуке, дивље крушке (такише и тврдици), шипурак, брекиње, трњине и клека као главни састојак. Све се наливало бистром изворском водом и стајало док не почне природно врење. Веома укусан сок пио се са додатком шећера, меда или незаслађен, а колико се водњике попије толико се воде додаје.

Дивку готово више да нико и не спомине. Кафа се у прошлости припремала од јечма, наута или храстовог жира. Њихови плодови се упрже у пржуљи, истуку у дрвеној ступи и просеју кроз мрежасто кафено сито. Једни друге су позивали речима: *да њој ијемо њо јечам*.

Свако сећање на прошлост и младост сећање је и на забораљена јела и пића којима су праћени догађаји, празници, годишња доба, свакодневни живот. И данас природа несебично дарује своје плодове али је човек, удаљавајући се свакодневно од ње и својих корена, забораљено како да их користи.

Светлана Талговић

СТАРОВЛАШКА ПОРОДИЧНА ЗАДРУГА

ТРАГОМ АУТЕНТИЧНОГ СВЕДОЧАНСТВА

Аутобиографски спис проте Богољуба Милошевића под називом *Моје младићко избежљивство* који се чува у Архиву Српске академије наука и уметности (бр. 10710/1 – 25) садржи, поред осталог и аутентично сведочење о породичној задрузи у којој је заноћио далеке 1894. године. Син проте Новака из Сече Реке, двадесетогодишњи ученик чачанске гимназије, истеран из школе као жртва стицаја несрећних, углавном политичких околности, одлучио је да бежи на Цетиње. Црну Гору је доживљавао као *друго национално огњиште сваког Србина* па се тако пешице, скривајући се од полиције, упутио тајним стазама Старог Влаха, у намери да српско-турску и турско-црногорску границу пређе илегално.

Стигавши у Ивањицу, од проте Арсе Прокопијевића добио је упутства за даљи пут и препоруку да заноћи у кући његовог пријатеља Михаила Вуловића. Тако је пред мрак стигао у село Равна Гора подно Јавора на коме се, под Василијиним врхом, налазила караула и турска граница. Пролазећи *уским сокачићима између дворишта и бедних кућица сламом или њајраћи покривених*, стигао је до куће домаћина којој се упутио, велике брвнаре са високим дашчанем кровом. Испод ње уочио је *поређане неколике ниске кровњаре*. Бранећи га од овчарских паса који су га дочекали у дворишту, у кућу га је увела домаћица, средовечна, озбиљна жена која је као *регуша* остала у домаћинству да чува кућу и спрема храну за многобројне укућане који су били на *љовским радовима*. Непознати дошљак позван је да седне на трношку крај огњишта *на коме су гореле велике главње и осветљавале кућу*. Запазио је да се у бакрачу окаченом о вериге кува качамак, а у лонцима око ватре пасуљ и кромпир. На дугачкој клупи, у једном углу, *била су неколика дрвена жбана љуна воде*, свакако буце са водом донетом са извора. Приметио је и две велике сланине окачене о брвна. Могао је закључити да се ради о многобројној сеоској задрузи.

Упитао је домаћицу да ли ће код њих моћи да заноћи и добио одговор: *Како дође господар он ће ти рећи*. Повратак укућана најавио је жагор у дворишту на који је жена истрчала из куће да домаћина обавести о госту који га чека. *Господар*, старешина задруге Михаило Вуловић, *висок и снажан ђедесетогодишњак*, пришао је госту *хладно и њоверљиво* како сведочи Милошевић. На помен препоруке ивањичког проте Прокопијевића домаћин је рекао жени да госта одведе у његов вајат, да му да нешто да поједе, а да ће он касније доћи. Како су

седели у кући крај огњишта, Милошевић описује да га је жена извела *на дружа враћа, сујројино од оних на која сам ушао* и увела у *дрвену зградицу са ниском њаваницом од шаишовака коју сам главом додиривао, а у којој је мој домаћин могао само њоћнути сјајати*. Упаливши лојану свећу у чираку који је ставила на дрвену поличицу, жена је изашла из вајата оставивши госта да стоји и чека. Приметио је да се у згради налазио само један кревет од дасака које су биле *овлаш стављене на два њања* и на њему сламарице прекривене grubим губерром и вуени јастук испуњен сламом. Милошевић у свом запису тада наводи да код српских сељака у то време, крајем XIX века, *уојштије није било креветија јер се то смањило као раскош* и да су бројни укућани спавали поред ватре или у соби и то *једно њоред друго*. Такође примећује да су у *зимске дане земљане њећи загревале њросјорије* *ишако јако да се могло и голо сјаваши*.

Док је чекао домаћина у вајату, жена је унела малу округлу синију на коју је спустила земљану фасу са качамаком и дрвеном кашиком да гост вечера. Како у вајату није било клупе нити столице, а није могао да седне на земљани под јер није било патоса, појео је своју вечеру стојећи па потом сео на кревет. Када се жагор у дворишту стисао, у вајат је ушао домаћин и сео поред госта. За њим је ушла и жена носећи дрвени шавољ (*округлу дрвену карлицу*) и воду у *једном већем дрвеном врџу од њишеге* које је ставила на под крај домаћинских ногу. У вајат је ушла и млада девојка доносећи *зубљу луча који јој је у рукама допрео*, јер је свећа у чираку, у међувремену, догорела. Девојка је најпре скинула опанке и чарапе домаћину, а потом затражила до то уради и госту скинувши му ципеле и чарапе. Опрала је затим ноге домаћину, а онда и госту кога је то изненадило изазвавши нелагодност. Приметио је да су обе жене стално ћутале. Мокрих ногу домаћин је легао на кревет, гост поред њега, а жена их је покрила вуненим губерром. *Обе се њошом њрикљонише и изађоше држећи руке на џрудима, не доворећи ни речи*.

Како даље у свом аутобиографском тексту наводи Богољуб Милошевић, домаћин тек тада отпоче разговор испитујући госта ко је, шта је, кога има и зашто бежи преко границе, нагласивши да га не испитује због своје користи већ *ако у њуш њоћнеш да јавим њвојима да си мртвав и да ти се више не надају*. Тако му је указао на све опасности које носи његов пут у Црну Гору и илегални прелазак границе. Предложио му је да сутрашњи дан проведе скривен у вајату

и да тек по мраку са чича Новаком, калаузом (путовођом) и два момка из Берана, који су долазили послом у Србију, крене даље на пут.

Када је сутрадан у *прво свићање* домаћин устао, Богољуб је, чувши буку која је допирала споља, закључио да домаћинство броји много чланова *по зовору, вабљењу сйоке, ћукању живине, дозивању, ћерешању, смијању*. Сви су устајали врло рано, преко дана обављали многе послове и с вечери одлазили на починак *све по зајовести домаћина*. Устао је тек када је закључио да су се сви укућани разишли и изашао из вајата у двористи приметивши да су два велика пса која су га напала претходне вечери када је дошао, сада била везана дебелим ланцима.

У његовом опису окућнице Вуловића у којој је заноћи уочава се да је двористе одвојено од воћњака оградом и да се у њему налази *више зграда и њуно живине*. Са *горње стране главне куће налазио се крајком пердом озрађен ичелињак са неколико кошница илешара и цвећем босиока и невена*. Одмах испод куће *стајала је чесма којом је ишкела вода дебелим млазом и оишчала у мочило у воћњаку, где су се свиње блашле*. Пред самим мочилом налазила се *дуга зграда од ћерича, сламом покривена, којој се из двористила ирлазило кроз велику каију*. То је била кошара за кружњу сйоку.

Пришавши главној кући запазио је да су обоба врата била отворена на кући – просторији у којој је горела ватра на огњишту и кувало се јело у *ирисјављеним лонцима*. Запазио је да соба има *мајушине прозоре ирбушком зајворене* и претпоставио да се они никада не отварају. Иста жена, редуша и данас је дежурала. Била је према њему *љубазнија него јуче*, позвала га да уђе у кућу и упитала да ли жели качамак или јаја да му припреми за доручак. Нагласила је да је *зосјодар, ири поласку, казао* да га пита шта жели. Испод црепуље извадила је врућу проју, из долапа изнела пуну кашику кајмака и ставила у тигањ па разбивши неколико јаја *ишгањ иржуила над вајром*. Потом је *положила синију*, на њу *ишгањ са кајмаком*, чанак са сиром и кајмаком и комад вруће проје. Примакла му је и *ириножицу* да седне и обедује. Током јела Богољуб је упитао домаћицу *колика им је задруга и куд оде сва њихова чељад*. Она је одговорила да *има преко иедесет душа у задрузи*. Изненађен запитао је где сви они, у кући и вајатима, имају места, а она одговорила да се на добар сат хода одатле налазе њихове појате са стоком и коњима и да су, током лета тамо *стаји и деца*. На том месту, додала је, они имају још зграда, а одатле даље, на сат хода, налазе се њихови *суваји и џланини*. Још је казала да њихова задруга *има преко сйошину оваца, иедесеторо зоведи и шест коња*. У *лејо зожимо по ири сйошине овнова и јараца и иродајемо Турцима*. Сазнао је

да се о празницима (*зодешима*) одржавају велики вајари на Јавору на које долази народ из Србије и Турци из Санџака ради продаје и куповине, пре свега стоке, али и ради игре и забаве. Поверила му је да је *зосјодар* недавно продао Турчину Шећерагићу из Бијелог Поља коња *зеленка* за двадесет наполеона. Једне године Вуловићи су му продали и шест стотина угојених овнова.

Време до ручка провео је скривен у вајату, а у подне, са домаћином ручао у *великој соби* главне куће. Према његовом опису соба је била полумрачна, без патоса као и вајат са набијеном земљом на поду. Лево од улаза стајала је *велика земљана иећ ускитена ирљавим земљаним лончићима, а загревала се сйоља од оғњишта, на даскама које су ирејшављале једносјаван кревет, стајале су сламарице засјирше зуберима и ћилимима, а по крајевима су били ирислоњени иуњени јасиуци*. У *једном ћошку налазио се сйоцић са две сйолице са укориченим «Вечитим календаром»*. На дувару је висило *огледалце а исјод њега слика једног војника и слика ироше Милана Ђурића*. Видевши фотографију Богољуб је рекао домаћину да му је прота Ђурић рођени ујак због чега је он постао наједном приснији и отворенији поверивши младићу тајну да су у његовој кући пре две године преноћили прота Ђурић и кнез Петар Карађорђевић бежећи у Црну Гору. Ни његови укућани не знају да је то био кнез, али је њему, као протиним сестрићу, поверио своју тајну.

Када су у сумрак стигли калауз Новак и младићи из Берана, након вечере, домаћин их је испратио далеко од своје куће и при расстанку Богољубу дао торбицу са пројом, кајмаком и сиром у дрвеном застругу. Изљубили су се, Богољуб му је пољубио и руку примивши обавезу да пренесе поздраве кнезу Петру и каже му *да му је кућа Михаила Вуловића из Равне Горе увек отворена...* Вуловићи су били веома одани кнезу, поштоњем краљу Петру. Михаилов унук Здраво био је у краљевјој личној служби.

Крајем XIX века породична задруга Вуловића била је веома бројна са 50 до 60 чланова. Имала је велика имања и пуно стоке. Доселили су се подно Јавора, претпоставља се, у време Првог или Другог српског устанка, почетком XIX века, из области око реке Пиве и Пивских планина када је забележено насељавање Моравичког Старог Влаха. Предање бележи четири брата који су стигли из Црне Горе и њихове потомке Стамениће – Басаре у Тисовици, Азањце у Ерчегама, Чкоњевиће у Штиткову и Вуловиће у Равној Гори. (Група аутора, *Ивањица, хроника моравичког краја*, Београд 1972, 43) Упамћено је и да су последњи своје презиме стекли тек по доласку у Равну Гору али и да је фамилија истога презимена и исте славе Ђурђић било у Равној Гори пре њиховог

доласка. Михаило Вуловић је био син извесног Милоша и имао још четири брата. Њихове породице и породице њихових синова чиниле су велику породичну задругу која се распала деобом 1903. године по казивању потомака и сачуваним судским списима. Браћа Михаило и Марко остали су заједно у кући коју је Милошевић описао. Друга два брата Видоје и Јанко засновали су друго домаћинство али у истом дворишту у Равној Гори подигавши другу кућу за своју задругу. Пети брат Максим одселио је своју породицу у Заскок на место где су се Вуловићима налазили летњи чобански станови и испаше на вишим падинама Јавора.

Иако неписмен Михаило Вуловић је мудро и веома ауторитативно предводио велику и добро организовану сеоску задругу али и њену деобу на почетку XX века. Један од његових синова, Радоје, као дипломирани правник обављао је дужност управника царинарнице на Јавору. После Првог светског рата био је начелник а потом и управник Југословенске државне железнице. Он је 1912. године ангажовао београдског фотографа Давида Бањанца да сними јаворску царинарницу али и његову породицу и оца, старешину задруге Михаила Вуловића као и домаћинство у Равној Гори. Била је то свакако, на почетку новог века, веома угледна породица. Један од потомака, Ђорђе Вуловић, помиње се 1906. године као удеоничар Задруге за помоћ и штедњу из Ивањице, а Љубо Вуловић, такође из Равне Горе као претплатник на издања Српске књижевне задруге од њеног оснивања до 1914. године. (*Ивањица*, 59, 157)

Драгоцени опис породичне задруге Вуловића који је у својим белешкама оставио Богољуб Милошевић, пружа обиље података истраживачима традиције српског старовлашког села и посебно живота у великим породичним задругама. Уз његов текст и драгоцене фотографије снимљене петнаестак година након његове посете јаворској Равној Гори, може се сагледати и детаљније проучити скупина објеката различитих садржаја и функција подигнута и здружена да задовољи основне потребе велике и добро организоване породице. Ту су и описи ентеријера куће, собе, вајата, помени ограђеног воћњака, пчелињака одвојеног пердом, других зграда, појата. Веома користан Милошевићев текст обилује подацима који потврђују многа стечена знања о међусобним односима укућана, о важности ауторитета старешине, *зосјодара*, о положају жена као и односу укућана према госту, знамом или незаном.

Традиционално гостопримство, присутно код српског народа и у тешким и често веома суровим условима живота, овде се може читати кроз више сегмената збивања, гестова, изговорених реченица, обреда. Непознати дошљак одмах је примљен у кућу иако његов идентитет

Породично домаћинство, Равна Гора, Јавор, снимљено 1912. године (фот. Давид Бањанац, Београд, породични архив)

и намере нису биле познате. Понуђена му је вечера и постеља а тек потом је упитан ко је и куда иде. Уздржано понашање и неверица при сусрету са незнатцем говоре о временима ухода, шпијуна, лопова, непријатеља, о близини границе и опасностима које она носи. Гост о коме се мало зна држи се на оку и спава са домаћином у вајату да га он упозна, а да остали укућани буду безбедни. Истовремено, гостопримство исказано добронамерним и отвореним људима обилује знацима посебне пажње, топлине, наклоности и поверења. Такав гост је срдечно приман у кућу, почашћен јелом и конаком, испраћен бригом и обезбеђен храном за даљи пут.

Обред прања ногу који млада девојка обавља према старијем мушкарцу, старешини куће, као и госту, детаљно је описан. Овај древни обичај којим се, уважавањем и прихватањем исказује и гостопримство, познат је од давнина на Истоку, упражњавали су га Грци као и Индуси, а симболично је означавао љубав и смирење (*Православна енциклопедија*, том II, Нови Сад 1992, 177). И Христос је опрао ноге својим ученицима када их је позвао на тајну, последњу заједничку вечеру (Јов. 13, 4-15). Урадио је то као чин зближавања са својим ученицима, као поуку да ако он као њихов учитељ то чини њима онда ће и они то чинити једни другима када њега не буде било. Христова је порука била да *није служа већи од љокогара својега, ниши је љосланик већи од онога који га је љослао* (Јов. 13, 16). Наш народ је такође преузео овакав чин исказивања послушности и дужног поштовања. Најмлађа снаха имала је обавезу да свекру који је био и старешина породичне задруге и старијим деверима сваке вечери када се врате кући уморни од рада, изује обућу, очисти у уредно сложи испред врата опанке, отресе и намести обожке и вуне-

не чарапе. Потом би опрала ноге, прво свекру, односно домаћину, *љосљогару*, а потом и осталим старијим мушкарцима и госту ако га има. То је био њен задатак свакодневно све док у кућу не би стигла нова, млађа снаха која је преузимала ову дужност од своје јетрве (по казивањима Радмиле Радосављевић из Сирогојна која је живела у великој породичној задрузи на Косову). У строго утврђеној хијерархији породичних односа тачно се знало шта је чији посао, обавеза, дужност и право, што се поштовало без поговора, с вољом и међусобним уважавањем.

Трагом сазнања стечених увидом у наведени аутобиографски текст чачанског гимназијалца, потоњег проте Богољуба Милошевића, упутили смо се у село Равна Гора подно Јавора. Беспутно и тешко доступно планинско село покривено снегом и забравом сачувало је знатне трагове прохујалих времена. Углавном напуштено и запустело, са ретко присутним старим и немоћним, последњим становницима, ово старовлашко село, упркос неумитном зубу времена, скрива драгоцену сведочанства српске прошлости и наслеђа које вреди забележити и памтити.

Окућница Вуловића до које нас је ве што, теренским аутом, довезао један од потомака, Милић Вуловић из Ивањице, и данас чува готово све своје брвнаре, куће и зграде некадашњег великог задружног домаћинства. Упоредна са описом Милошевића из 1894. и фотографијама Бањанца из 1912. године, окућница Вуловића обогаћена је новим објектима, брвнарима и полубрвнарима, кућама и зградама зиданим каменом и опеком које су настајале у потоњим временима, током XX века за потребе многобројних укућана који су ту живели све до Другог светског рата, а потом, само повремено боравили.

Сачувана је стара главна кућа брвнара господара Михаила, пространа, готово петнаест метара дуга, давно ван употребе, промењеног крова и зарушеног подрумског зида. Уместо високог стрмог особеног динарског крова покривеног шиндром у седам хоризонталних редова какав сагледавамо на старој фотографији, кућа је заштићена знатно нижим кровом благог нагиба и покривена црепом. Камени преклади и огњиште на коме су давно згасле ватре, черен и вериге, велики наћвар и карлице на полица, све прекрива паучина, тишина и осам. Велика соба је у неком времену преграђена, малтерисана и кречена, сазидан је димњак и унет шпорет. И подрум је некада преграђен и патосан дебелим дрвеним талпама да се нађе места за све укућане. Још стоји и вајат наспрам западних кућних врата у коме је гост преспавео са домаћином. Од брвнара је, над подрумом, покривен каменом плочом из оближњег мајдана. Он чува трагове некадашњих полица на којима су стајале кошнице вршкаре због којих је и једна округла, турска потковица прикована на греду за срећу и берићет. Ту су и многе друге старе дрвене зграде; млекар, велики амбар на стубовима под којима се чувају каце, вајати и кошаре за стоку, па шљивици и ливаде околом. Још само једна старица, удовица са нежењеним сином живи у једном од некадашњих вајата дограђеном да се користи као кућа. Вуловићи су расути по свету, а највише их је у Београду. Неке од њих још занима прошлост и приче о прецима али их време које неумитно тече удаљава од завичаја и јаворског села које, као и многа друга српска, посебно планинска насеља, полако гаси последња огњишта и тоне у тишину и забрав.

ВОЈВОДА БОГИЋ МОРАЧАНИН

Војвода Богић Морачанин је родоначелник неколико братстава у Морачи, области која се налази око горњег тока реке Мораче у Црној Гори, међу којима су најпознатија: Ракочевићи, Меденице, Вујисићи, Перовићи, Добричани, Лакићевићи и Радовићи.

Предања, потомака војводе Богића Морачанина, познају Мрњана као првог познатог Богићевог претка. По тим предањима Мрњан потиче из старе властелинске породице из околине Ливна, која је припадала групи Морачана и Ретаријана, који су се заједно са подручја Мирицшког језера доселили на ово подручје. Мрњанов отац је био родовски старшина и војни заповедник потомака ове скупине. Тражећи боље услове за живот, Мрњан се иселава из Ливна и одлази на територију српске земље Захумља где се насељава у граду Благају на Неретви, који је у то време био средиште ове српске области. Убрзо по досељавању у Благај, пошто је био писмен и образован, ступа у државну службу код Немањића, где се показао као врло способан у вршењу свог посла и исказао високу оданост Немањићима. Предање каже да је Мрњан био жењен са Јелицом, која је била из властелинске породице блиских рођака Немањића. Због своје оданости Немањићима, или због родбинских веза Мрњанове супруге са Немањићима, краљица Јелена позива Мрњана у своју службу и поставља га за казнаца у Требињу. У вези овога, код потомака војводе Богића, постоји предање, да је краљица Јелена касно једне вечери дошла са пратњом под Благај и није хтела ући у град, али зато је Мрњан љубазно прими у своју кућу, која се налазила ван зидина града. Том приликом краљица је приметила његово отмено понашање, и из тих разлога га узела у своју дворску службу. Ова предања, која постоје код потомака војводе Богића, потврђује и повеља краљице Јелене из 1289. године која помиње Мрњана као благајника у Требињу.

После извесног времена проведеног у Требињу Мрњан, од краљице Јелене, добија посед у близини Скадарског језера. Овај посед је био у близини дворца краљице Јелене, те је Мрњан добио и ново задужење да се брине о дворцу и бирао дажбине за краљицу.

Казнац Мрњан је имао сина Гојка, који се по оцу презивао Мрњанчевић, а за имена других синова се не може поуздано тврдити, јер предања потомака војводе Богића и поједини историчари, доводе у везу са овим Мрњаном и браћу Вукашина и Угљешу Мрњавчевиће. Колико има историјске истине да је Гојко Мрњанчевић био брат краља Вукашина и деспота Угљеше, овде се са сигурношћу не може рећи, јер нема никаквих писаних података, којима би се то дало потврдити, једино о томе постоје предања потомака војводе Богића и народна епска поезија.

Мирон Р. Радовић
морачки војвода и сенатор црногорски
потомак војводе Богића Морачанина

Гојко Мрњанчевић је имао војводску титулу коју су му Немањићи доделили и која је била наследна у породици све до Богића Морачанина, а коју су уважавали и Балшићи и Црнојевићи. Предање о овоме каже, да када је Стефан Дечански 1322. године постао краљ Србије и поморских земаља, због подршке коју му је пружио Мрњан, у сукобу са оцем Милутином 1314. године, у знак захвалности додељује војводску титулу Мрњановом сину Гојку и поставља га за војног заповедника града Скадра.

За време цара Душана војвода Гојко Мрњавчевић је од цара Душана добио посед у Добричу, област у Топлици, где је неко време и живео са породицом. А предања кажу да је неко време био војни заповедник града Ниша, као и града Пирота.

Војвода Гојко је био жењен сестром властелина Балше, родоначелника Балшића господара Зете, са којом је имао два сина: Ненада и Јована. Од Ненада воде порекло Мрњавчевићи, који данас живе у Кучима, племену у близини Подгорице, а од Јована Мрњавчевићи у Хотима од којих води порекло војвода Богић Морачанин.

По предању, потомака војводе Богића, војвода Гојко се вратио у Скадар на позив шурака Балше, јер је постојала опасност да властелин Жарко завлада Доњом Зетом и Скадарским кајем, над којим је Балша имао претензије. Балша и војвода Гојко су признавали власт цара Уроша, који им у лето 1358. године долази у помоћ, када је Урошев стриц Синиша, покушао да освоји Скадар. Заједничким снагама напад је одбијен. Од тада је Скадар под контролом Балшића, а војвода Гојко Мрњавчевић заповедник града, који је

признавао власт Балшића и био ослонац у њиховом успону.

Син војводе Гојка, Јован, који је такође био војвода, морао је са својом породицом да напусти Скадар. Највероватније то се догодило почетком 1393. године, када је Скадар пао у Турске руке. Он се са својом породицом насељава у место звано Хум, које ће касније ући у састав племена Хота, предео у некадашњој Зети између Хотских вирова и варошице Тузи.

Војвода Јован је имао сина Гојка, који је такође био војвода, док имена осталих синова потомци војводе Богића нису упамтили. Доласком у Хоте породици војводе Јована Мрњавчевића се указала потреба за испашу својих стада. Планине на северу од Хота биле су заузеле брђанским племенима а источно албанским, те је син војводе Јована војвода Гојко, од Балшића затражио феудални посед. Балшићи су му изашли у сусрет и доделили му феудални посед на планини Ловћену и његовој подгорини. Ти феудални поседи су се налазили на делу простора данашњих села Рајићевића и Врбе у Катунској нахији. Војвода Гојко Мрњавчевић је ове поседе користио за летњу испашу док је зиму и даље проводио у Хотима.

Војвода Гојко је имао два сина: Јанка и Ђурађа, који је од Гојка наследио војводску титулу. Јанко је због сукоба са Балшићима морао да се одсели из Хота, а уз помоћ Андрије Хота, који је био један од старешина Хота, доспева у Шибеник, где ту остаје а његово потомство прима католичку веру. Једино се његов син Бањ, за време Црнојевића, вратио у Хоте и постао један од поузданији људи Ивана Црнојевића.

Предања потомака војводе Богића кажу да је војвода Ђурађ Мрњавчевић ишао, заједно са рођацима из Хота и Куча, у рат који је водио деспот Ђурађ Смедеревац против Турака, док су остали чланови њихових породица остали кући. У овом рату су изгинули сви рођаци и један син војводе Ђурађа Мрњавчевића, само је он с још једним рођаком остао жив, али према предању они се више нису враћали својим кућама. Предање каже да је војвода Ђурађ учествовао, око 1439. године, у одбрани Новог Брда, града на Косову. Али после четири године борби Ново Брдо је пало. По паду Новог Брда војвода Ђурађ се са 400 ратника повлачи у Београд. Приликом похода Угра и Срба на Турке, новембра 1443. године, војвода Ђурађ Мрњавчевић је био вођа извиђачких одреда који су водили борбе са мањим турским одредима. Имао је видну улогу код освајања Ниша, борбама на Балканском кланцу и клисури Куповици. Настасијевић је у свом историјском роману **Тешка времена**, користећи се при том историјским документима, описао лик војводе Ђурађа Мрњавчевића.

Војвода Ђурађ Мрњавчевић је имао четири сина, али су само двојици остала позната имена, а то су: Добрија и Братоје, који је од оца наследио титулу војводе. Они су, поред презимена Мрњавчевић, носили и презиме Ђурађевић, због угледа који је имао њихов отац Ђурађ. Добрија и војвода Братоје су највише од свих Мрњавчевића проводили време на својим феудалним поседима који су се налазили у Катунској нахији у племену Његуши-ма.

Војвода Братоје је имао два сина, а то су: Петар и Богић, који је од оца Братоја наследио војводску титулу. И они су као и њихов отац, поред презимена Мрњавчевић, користили и презиме Ђурађевић.

Војвода Богић је своје катуне у Његушима изгубио у сукобу са Иваном Црнојевићем. Ови сукоби датирају још из времена владавине српских деспота, јер су Мрњавчевићи увек били на страни Балшића са којима су Црнојевићи увек били у ривалској борби. Поред тога Иван Црнојевић је покушавао да својој властели наметне да она без условања увек извршава његове одлуке. А покушавао је и да убира приходе од намета „по огњишту“ што је, изазвало отпор у Хотима, у чему је предњачио војвода Богић Ђурађевић, који је био један од старешина Хота. Па је тако 1467. године, дошло до јешћег отпора војводе Богића и његових следбеника из Хота. Тада је Иван Црнојевић узео за таоце, неке Богићеве рођаке и следбенике, и тако успео да одржи у покорност војводу Богића и још неке хотске старешине које су биле уз Богића. Том приликом је Иван Црнојевић одузео поседе војводи Богићу које је поседовао у Његушима. Војвода Богић се нашао у врло тешкој ситуацији, јер простор за испашу његове стоке се драстично сузио. Његови Хоти су били често у спору око Хотске горе, предео између Хота и Туза, са арбанашким племеном Грудама, тако да је дошло до сукоба и страшног крвопролића између ова два племена. У овом сукобу Груде убију два Богићева сина. И ако је у овом сукобу извојевао победу над Грудима, војвода Богић је погинуо своја два сина тешко доживео, па и због сукоба са Иваном Црнојевићем, а и због турске опасности осетио несигурност за даљи живот у Хотима и решио да напусти Зету.

Највероватније је, поред тога што је Морача била удаљена од Турске најезде, праистара веза из словенске прапостојбине, која је била у живој успомени, утицала да се војвода Богић одлучи населити у Морачу. Војвода Богић није могао доћи у Морачу директно из Хота, јер није могао ускочити у непознату средину. Он је прво отишао код својих рођака Мрњавчевића у Кучима. Али ту се није дуго задржао, кренуо је даље и наставио се у Братоножићима. После пар година проведених у Братоножићима, настојник манастира Мораче благословио је војводу Богића и његов род и одобрио му да се може населити у Морачу, на место звано Петрове Равни, село у Прекобрђу на територији Доње Морача, где му при том даде доста

земље и планине за испашу. По неким подацима војвода Богић се у Морачу доселио негде око 1475. године.

Код потомака војводе Богића остало је у успомени предање, да је војвода Богић из Братоножића кренуо ка Морачи преко Лијеве Ријеке, и кад је стигао до места Ширалије ту је застао да се одмори с породицом и са стоком. Предање даље каже да се, док су се ту одмарали, изнад њих вијао крупан орао. Овај орао је својом величином заинтересовао Богића, те чудећи му се, рекне:

„Зорно ли се раширио.”

Ово је чуо најстарији Богићев син Ракоч, који је био у једно око ћорав, јер га је изгубио у једној борби са Турцима, па окрену стрелу јал пушку и убије орла. Овај догађај је посматрала једна скривена чета, арбанашког племена, Климената, која се спремао да нападне војводу Богића и да му одузме стоку, али су одустали од намере, јер су се уплашили и међусобно констатовали: кад онај ћорави овако стријеља, а шта би тек ови окати учинили?

Једини документ који помиње Богића Братојева је турски дефтер из 1477. године када је вршен попис домаћинства у Доњој Морачи ради давања харача турским властима. У овом попису он се налази на челу једног џемата на подручју Доње Мораче, који обухвата села Кос, Цртиже и Добричић у данашњем Прекобрђу.

Доласком у Морачу Богић се сукобљава са Турцима, с арбанашким племеном Климентима и брђанским племеном Васијевићима, око испаша на планини Кому, као и са староседеоцима Мораче Мацуре, где им је убио старешину Штикоја, а Штикојево Мацуре протерао из племена. У овим борбама војвода Богић се истакао и врло брзо се прочуо.

Пошто је војвода Богић био властелинског порекла и имао наследно племићко војводство, он је и у Морачи био војвода и предводио Морачане у борби против непријатеља, јер је био храбар и окретан човек, па је стекао толико утицаја да се и као бивши хотски војвода називао и војводом Мораче. Као предводник Морачана војвода Богић се прочуо и код суседних племена, који су га прозвали Морачанин што је он врло радо прихватио. Тако да је под називом војвода Богић Морачанин познат и код својих потомака и племеника, као и код историчара и писаца као што су били Андрија Јовићевић и Павле Ровински.

Војвода Богић Морачанин је доживео дубоку старост, али није умро природном смрћу. Он је у једном сукобу са Климентима, који су дошли на његов катун на Кому у намери да му плене стоку, смртно рањен. Тешко рањен донешен је на Петрову Раван, где је умро у породичном кругу и сахрањен на Засједници, где су му били сахрањена два сина, која су погинула у заседи од Климената. Почетком XXI века потомци су му направили спомен костурницу у Прекобрђу где су му пренети земни остаци. Потомак војводе Богића Радо Богићевић-Морачанин, који

је био кнез морачки, извршио је освету над Климентима, негде око 1606. године, када га је кучки војвода Лале Дрекаловић позвао да му помогне да убију старешину Климената попа Милутина. Том приликом кнез Радо Богићевић и војвода Лале Дрекаловић, са својим рођацима, убили су попа Милутина и 30 Климената. Тако је кнез Радо осветио војводу Богића и његова два сина.

Војвода Богић је имао седам синова. Два су му погинула још док је био у Хотима у сукобу са Грудама, један је погинуо у сукобу са Турцима, а двојица су погинула у заседи коју су им начинили Клименти. Имена ове петорице његових синова нису остала упамћена, из разлога што се ниједан од њих није зародио, те им није имао ко сачувати имена.

Од седам Богићевих синова остала су упамћена имена двојице: Ракоча и Добрије. Од ова два Богићева сина воде порекло сва братства у Морачи, којима је војвода Богић био предак. Сви Богићеви потомци славе светог Арханђела Михаила и прислужују Великој Госпојину.

Од Богићевог сина Ракоча су **Ракочевићи**, чији су огранци: Вуксановићи, Јоковићи, Ђекићи, Јаничићи, Лукачићи, Кунићи, Чепићи, Шишовићи и др.

Од Богићевог сина Добрије су **Меденице**, чији су огранци: Дожићи, Рашовићи, Мишнићи и др., **Вујисићи**, **Перовићи**, **Добричани**, **Обреновићи**, **Лакчевићи**, **Албијанићи** и **Радовићи**, чији су огранци: Војводићи, Морачани, Хајдук-Велковићи, Новосели, Гледовићи, Фуртуле, Шиљевогићи, Милојковићи, Ћинђури и др.

Данас не постоји општина у Србији и Црној Гори која нема бар једног потомка, по мушкој линији, војводе Богића Морачанина. Тако и на територији општине Пријепоље има неколико породица које воде порекло од војводе Богића Морачанина. У Слатини код Бродарева живе потомци браће Милуна и Мираша Милованова Радовића, који су потомци морачког кнеза Ђура Иванова Радовића, а у Слатину су се доселили после Првог светског рата. Такође у Слатини живи и једна породица Вујисића, који су Богићеви потомци. У селу Страњани се негде око 1850. године доселио Милован Радовић, са својих пет синова, који су потомци морачког кнеза Марка Иванова Радовића, а који се сада презивају Новосели. Такође ту се налази и једна породица Ђекића, која је највероватније огранак морачких Ракочевића. У Великој Жупи данас живе потомци Мијајла Сава Радовића, чије је предак морачки кнез Радуче Иванов Радовић, а који се из Мораче иселио негде око 1875. године у село Премћане у Потарју. Он је променио своје презиме Радовић у Морачанин, што су прихватила и његова два сина Милан и Јово, који су се 06. јуна 1906. године, за време Раоничке буне, иселили из Пренћана и населили у Велику Жупу. Могуће је да на територији Пријепољске општине има још потомака војводе Богића Морачанина, али ја то са сигурношћу не могу тврдити.

Зоран Морачанин

КЛАДНИЧКИ ТАРИЋИ

Са јужне стране планине Јавора, на тремеђи општина Сјеница, Ивањица и Нова Варош простире се подручје Кладнице са својих осам села (Кладница, Урсуде, Сугубине, Понорац, Папиће, Боровиће, Јевик и Калипоље). Подручје административно припада општини Сјеница, али становништво ових села егзистенцијално, па и емотивно је веома везано са својим суседима у нововарошкој и ивањичкој општини. Заједничко порекло, језик, вековна сарадња и упућеност једних на друге, без обзира на верско-конфесионалну различитост, увек је била пресудна и у тешким и смутним временима када су једни друге чували. Знали да ће све проћи, а људи и њихови потомци остају да и даље живе заједно.

На простору Кладнице, као делу Старог Влаха и нововарошке нахије (у то време кладничка села припадала су нахији Барче или Нова Варош), до аустро-турских ратова који су вођени 1683-1699. и 1737-1739. године становништво је било углавном хришћанско православно и само су ретки домаћи појединци били исламизирани у првом или другом појасу. У турском опширном попису из 1604. године на подручју Кладнице од 242 пописане куће само је било 11 исламизираних. Исламизација старовлашких, па тако и кладничких села, одвијала се веома споро и трајала је веома дуго. Илустрације ради наводимо податак да су, за 21 годину пре поменутог турског пописа, на целом подручју Кладнице била само три исламизирана домаћинства. Према томе, за 21 годину исламизирано је само 8 или 3,3% од укупног броја пописаних кућа.

У поменутих аустро-турским ратовима, а посебно у тзв. Бечком или Великом рату, који је вођен од 1683. па до 1699. године, дошло је до великих разарања насеља и страдања становништва кладничког подручја, као што се десило и са селима нововарошке нахије и целог Старог Влаха. Народ се масовно дигао на устанак против Турака Османлија под вођством својих бераглијских кнезова Рашковића верујући да ће се ослободити уз помоћ европских хришћанских држава, а превасходно Аустрије. После пораза код Качаника 1689. године настало је убрзано повлачења аустријске војске. Са аустријском војском или одмах иза ње повлачили су се и српски устаници и велики народ са својим кнезовима Рашковићима, попovima и калуђерима на север преко Саве и Дунава у данашњу Војводину (тамо су калуђери и њихова паства основали манастир и насеље Ковиљ, који постоје и данас).

Многа села су била попаљена, разорена и напуштена па се ни данас не могу идентификовати ни убицирати. Остала

су само кућишта, црквишта, дуварине, запуштена и зарасла гробља да, као неми сведоци, говоре о једној страшној трагедији нашег народа, како православног тако и муслиманског. Хришћани су се борили на страни Аустрије да би добили слободу, а муслимани на страни Турака, својих истоверника иако су Османлије били освајачи, као што би то била и Аустрија да је тада победила (сви су освајачи исти, што ће се и показати када Аустрија буде окупирала велики део садашње Србије, у једном, каснијем, аустро-турском рату). Ипак је нешто народа остало у мање приступачним пределима, а ускоро је дошло много новог хришћанског становништва из Дробњака, Васојевића и Колашина.

Недуго после ове народне, односно националне трагедије, настао је поново егзодус након аустро-турског рата 1737-1739. године када ће, после новог пораза Аустрије, кренути народ у ново путовање према Драгачеву, Такову, Качеру, Јасеници, па чак и Тимочкој Крајини и Војводини. Тада, и нешто касније, иселиће се са подручја Кладнице многе хришћанске породице, јер је исламизација узимала све радикалнији карактер, а многи су се и експонирани у том рату на страни Аустрије. У поменутих областима Моравске Србије било је доста слободне и необрађене земље где су могли да се населе. Иселили су се Богдановићи, Петровићи, Глибићи, Стевановићи, Ерићи, Нешовићи, Кулизе, Старчевићи, Арсовићи. На напуштена имања насељавало се ново становништво са појединцима који су били већ исламизирани. Српско православно становништво је и даље пристизало из традиционалних матица Васојевића, Куча, Никшића, Дробњака, Херцеговине. Они који су се исламизирали остајали су на простору Кладнице, а већина оних који то нису хтели после краћег или дужег задржавања настављали су даље према традиционално имиграционим подручјима Србије.

У суседном Буковику Борисављевићи су затекли многе старе српске православне породице међу којима су се истицале чувена и бераглијска кнежевска породица Рашковића, затим кнезови Пероши (Перошевићи), Тугићи, Балтићи, Зорнићи, Тарићи (Милан Борисављевић - „Житије породице Борисављевић”). Ко зна из којих све разлога су појединци из најстаријих старовлашких породица Зорнића, Балтића и Тарића променили веру и исламизирали се па као такви, према неким њиховим бледим предањима, прешли реку Кладницу и њену чувену Клисуру и населили се: Балтићи у село Урсуде док су се Тарићи и Зорнићи поделили. Једни су се населили у Урсуде, а други у Кладницу. У

Буковику и данас постоји део који се зове Тарићевина, па се и по томе зна да су ту некада живели Тарићи. Све три ове старе српске породице населиле су се на напуштена имања већ поменутих српских православних породица. Данас у Урсудима имају само две куће православних Зорнића, док Тарића нема ни православних ни муслимана.

Према тексту Проте Јевстатија Караматијевића из Нове Вароши, који је објављен у београдској „Правди” 1938. године, кладнички Тарићи су прешли на ислам од пре 200 година. Према овој протиној констатацији, у шта не треба сумњати, Тарићи су исламизирани управо после аустро-турског рата 1737-1739. године, када је и иначе почела радикалнија исламизација на Сјеничко-пештерској висоравни и целом Старом Влаку, па и шире. Прота Караматијевић је забележио и то да су Тарићи, а и Балтићи и муслимани Зорнићи, увек давали богате прилоге цркви у Буковику.

У Кладницу су први дошли као муслимани Зорнићи који знају да им се предак у Буковику звао Сава Зорна, али не знају како је било име њиховом претку који је први био исламизиран. После Зорнића у Кладницу су дошли Тарићи који не знају какво је било српско име тих који су први примили ислам, али знају да су то била два брата Сејдо са надимком Башација и Ахмет са надимком Сач. Тарићи и сада знају да су далеким пореклом од реке Таре у садашњој Црној Гори и да су се тамо презивали Каровићи, а да им је ујчевина од Мартиновића. Занимљиво је да нико, наводно, не памти да су Тарићи некада живели у Буковику и да су одатле као муслимани дошли у Кладницу. Једино је покојни Алија Тарић (умро је 1990. у 94 години живота), понекад говорио: „Ово је заветна земља” мислећи на Кладницу, Буковик, Љеповећи, Јавор, Кушиће.

Када, како и због чега су Тарићи, некадашње Таре, напустили завичај изнад реке Таре, по свој прилици то је било село Левер Тара, да би се населили у Буковик, једно од највећих села у нахији Барче (Нова Варош), иако се под тим именом дуго није пописивао у званичним турским пописима. Постоје и мишљења да су се Тарићи, по доласку у Буковик, ородили са кнежевском породицом Рашковића. Из тога произилази да није без основа прича Рахман-чауша из Кладнице да је за време Другог светског рата, без обзира на многе опасности, отац Вука Калаита, команданта четничког корпуса, увек Тарићима преко реда мљео јечам у његовој воденици у Штиткову. За време ауторових теренских истраживања ни најстарији Тарићи, као што је био већ поменути Алија, за тим Емро, Рахман, Мумин, Суљо, Хусо,

Илијаз... наводно, о томе нису знали ништа. На питање откуд сада у Буковинку „Тарићевина“? Одговарали су да је, „ето, могуће да је тамо некад неко њихов живео или само имао ту земљу“.

У Новој Вароши у другој половини 19. столећа било је православних Тарића који су се бавили трговином. Међу њима је био најпознатији Васо Тарић који је остао у правослаљу и сахрањен је у православном гробљу у Новој Вароши. Према забелешкама проте Караматијевића Васо Тарић је био последњи Тарић православца у Старом Влаху. Помињао се и неки Томо Тарић „који је једно са Јагићима“. Јагићи у Новој Вароши и у Ужицу су рођаци са Тарићима у Кладници, као и Гагуле у Ужицу. То је утврдио својим теренским истраживањима Љубомир Љубо Павловић приликом обиласка нововарошких села 1924. године (до сада необјављен рукопис).

Има у Кладници и једна муслиманска породица Тарића које народ назива Топалима зато што сматрају да потичу од неких православних Топаловића. Могуће је да су од Топаловића из Рутоша, Нове Вароши или Златибора. Има и мишљења да ове Тариће народ назива Топалима зато што је неки њихов предак гељао, тј. био хром.

Тако, према памћењу најстаријих Тарића који су већ поменути, сви они, осим Тарића који се називају Топали, потичу од та два исламизирана брата Сејда Башације и Ахмета Сача. Наводно, Сејдо је имао три сина, а да Ахмет није имао деце, мада има мишљења да је и Ахмет имао пород, што је сада тешко утврдити. Код великог броја муслиманских породица незна се о пореклу ништа даље од 3-4 колена уназад. Ретки су муслимани који знају или хоће да знају, па и да кажу, своје далеко порекло. Постоји тежња да се хришћанско порекло, па често и национално порекло једноставно забораве. Као да је то могуће. Вере и нације су се стварале и мењале и мењаће се све док постоји људски род на Земљи. То не значи да треба бежати и крити своје национално и верско порекло јер нико није ни као појединац ни као народ „репа без корена“, нити то може бити.

Према ономе што се могло до сада реконструисати и утврдити на основу фрагментарних и неповезаних изјава најстаријих Тарића, може се препоставити да је тачна њихова тврдња да је Сејдо Башација имао три сина, и то: Селмана, Сулејмана и Салка. Селман је имао синове Муја (Муј-Тара), Захира, Мема и Шаћира. Сулејман је имао синове: Алију (Али-Тара), Османа (Клопе) и Карамаша (тврде да није имао порода). Салкови синови су били: Хусо, Синан (Синановићи), Бећо и Омер (није имао порода).

Овом приликом нећемо изнети све потомке Сејда Башације, јер би за то требало много простора, али можемо да констатујемо да је од родоначелника Сејда до данас имало девет колена. То одговара и оном податку који је о исламизирању Тарића записао прота Јевстатије. Он је оставио низ драгоцених података и о другим старим и знаменитим старовлашким родовима, као што су: Рашковићи, Борисављевићи, Пероши (евићи), Дугићи, Тољићи, Зорнићи, Балтићи.

Тарићи се деле на Синановиће (Сатаре), Хусовиће (Китићи), Шаћировиће (Ћеке), Захировиће, Хабибовиће (Кукурузи), Мујовић, Хајдаровиће (Цигани), Мединиће, Османовиће (Клопе).

Од 1913. године почело је иселјавање неких муслиманских породица у Турску са подручја Кладнице. Тада је једини разлог иселјавања био верске природе. Краљ Петар I Карађорђевић и Влада Србије гарантовали су животну, имовинску и сваку другу заштиту и поштовање верско-конфесионалне припадности. Компромитовани и развлшћени елементи бескрупулозном пропагандом, подстицањем и споља, утицали су да је један број муслимана напустио подручје бившег Новопазарског санџака,

па тако и Кладнице. Међу тадашњим иселјеницима било је и неколико кућа Тарића. Треба с поштовањем поменути да је тада Војо Поповић, познатији као Бобовић, иначе пореклом од чувених Борисављевића из Буковика, говорио муслиманима да немају никаквог разлога да напуштају завичај, „јер је Србија ваша домовина, а не Турска“. Став Србије и таквих честитих људи је сигурно утицао да многи одустану од непотребног иселјавања из своје државе.

Други талас иселјавања кладничких муслимана трајао је од 1925. до 1928. године. Тада су се углавном иселјавали они који су се експонирани у служби окупаторске аустроугарске власти, или компромитовали разним неделима и њихова блиска родбина. Према изјавама најстаријих Кладничана из братства Тарића одселиле су се само три куће, и то Муја, Елмаза и Хамдије Тарића.

После Другог светског рата, тачније од 1955. па до половине шездесетих година 19. столећа неколико кућа Тарића иселиће се у Македонију и Турску. У Македонији су мислили да се привремено задрже док не добију отпуст из нашег држављанства, али нико од њих није отишао у Турску преко Македоније. Населили су се углавном у Житоше, Лажане и Горње Оризаре и посветили се ратарству, посебно узгоју дувана.

Међутим, већ на почетку шесте декаде 19. столећа Тарићи, као и већина других кладничких муслимана, највише ће се селити у Сарајево ради запошљавања а и школовања. Треба рећи и да је одмах по завршетку Другог светског рата око десет младих Тарића, и неких других, отишло на рад у Београд. Многи су у Београд одлазили и касније са Шаљихима, Шабановићима, Чаркацићима, али не само ради запошљавања већ и ради школовања. Ту су се запошљавали у грађевинским предузећима где су уз рад завршавали разне занате, као и на Савском пристаништу као лучки радници. И данас у Београду има доста њихових потомака.

У време последњег статистичког пописа у нашој земљи 2002. године у насељу Кладници било је 21 домаћинство Тарића, а на Понорцу 4. У Сјеници је 12 домаћинстава Тарића, Београду 20, Сарајеву 37, Пријепољу 2, Новом Пазару 3, Житошима 10, Горњим Оризарима 4, Лажанима 2, Приштини 1, Турској 7. Из Македоније (Житоше, Горње Оризаре и Лажане) Тарићи, као и многи други кладнички муслимани, одлазе у Босну, а највише у Сарајево. Једна кућа Тарића, која је била у Приштини до агресије НАТО-а (универзитетски професор), напустила је Приштину и одселила се у Сарајево.

Драган Дрспотовић, колаж објекат 3

НОВИ МУЗЕЈСКИ ПРОСТОРИ

МУЗЕЈ КАО БРЕНД

Прича о музејима стара је скоро 2.500 година. Први музеј (на грчком *σειδισηε муза*) појављује се у хеленистичкој Александрији у трећем веку пре нове ере. Грчка и римска антика познају „пинакотеке” а од краја средњег века музеј је назив за зграду у којој се „чувају културно-историјски или уметнички предмети. Нови тип уметничких збирки јавља се у време ренесансе у Италији. Лоренцо де Медичи (1449-1492) уређује у Фиренци парк са статуама, а папа Јулије II (1443-1513) оснива Ватикански музеј скулптура. Тек у XVIII веку настају први музеји као институције – најстарији су Британски музеј у Лондону (1753) и Лувр у Паризу (1793). После Француске револуције настаје низ приватних музеја, а у XIX и XX веку повећава се број државних музеја, као и приватних збирки.

И док у некадашњој југословенској административној и културној престоници, актуелном главном граду Србије Београду, још од 1965. године није изграђен ни један нови музеј, друга половина XX века, нарочито његове две последње деценије као и прве године новог миленијума, обележене су у свету експанзијом музеја. Изграђен је велики број нових музеја (они највећи и најпознатији у Штутгарту, Лос Анђелесу, Билбау, Рио де Жанеиру), реконструисани су постојећи. Нови музеји наметнули су и нову улогу ових установа на чија врата су, како се сматрало, могли покуцати само малобројни и најхрабрији. О новој улози музеја **Светлана Младенов** је у тексту *Феномен музеј – ѿишреба за музејском барком у време неђирања историје* написала:

... „Од музеја се затева да буду много флексибилнији, мобилнији, отворенији и да брже реагују на актуелна дешавања свог друштвеног окружења. Они постају места окупљања која привлаче различитим догађањима и акцијама трудећи се да поред културолошких, естетских и едукативних садржаја понуде и могућност забаве и разоноде. Такође постају извори нове енергије и својим садржајима и тумачењима, у правом смислу, духовно-културни центри своје средине. Својом архитектуром и визуелним доживљајем који изазивају намећу се као симболи одређених градова, регија и духа времена и сами по себи постају атракција.

Мобилност постаје њихов императив, те су њихови изложбени простори спремни за најразличитије поставке и различите врсте архитектонског и визуелног преображаја. Музеј више није затворена целина, недоступна онима који

Музеј у Пријепољу

се не усуде да прекораче његов праг и пређу ту видљиву границу између музеја и осталог света, већ место узаврелог дешавања са тензијом ширења у слободни простор (околина музеја, парк или двориште или неки други алтернативни или слободни градски простори) и продирања у јавност преко многобројних медија и агресивније рекламе.

Музеји у Србији тек треба да претрпе реструктурирање и савладају отпоре променама унутар својих колектива како би осавременили свој рад и усвојили нов начин презентације музеалског материјала, а такође и проширили своје деловање на ширу друштвену заједницу повезивањем са више њених различитих актера и њиховим укључивањем кроз сарадњу у многе активности музеја. Музеји у већим градовима већ су отпочели транзиционе процесе али их на том путу чекају још многобројне препреке које је нужно превазићи.”

(Магазин за савремену уметничку сцену Арх фам, децембар 2006.)

За разлику од „већих градова” све што подразумева „нови музеј” већ је испоштовано у „малом” Пријепољу. Музеј у Пријепољу је постао, по светским стандардима, први потпуно реконструисани музеј у Србији. Дуогодишња идеја и агилност директора **Славољуба Пушице**, праћени сјајним пројектом архитекте **мр Миладина Лукића** и потпором Министарства културе, средствима из НИП-а од 330.000 еура, преточени су

у дело. Музејска зграда од 250 квадрата добила је, реконструкцијом и доградњом, 750 квадратних метара корисне површине. Уз проширени галеријски простор, опремљен по највишим стандардима, добијени су и депо, медија сала и простор за конзервацију, летња сцена са лапидаријумом и баштом, кафе клуб и нови канцеларијски простор. Атрактиван простор да се размахну многобројне културне акције и програми који су се до сада одвијали у скућеном галеријском простору направљеном од две некадашње учионице.

Музеј у Пријепољу је свој нови простор, архитектонски и визуелни изглед промовисао на спектакуларан начин – изложбом којом је светска кошаркашка легенда, Пријепољац **Владе Дивац** 23. септембра 2007. године ставио тачку на своју блиставу играчку каријеру. Сви путеви тог дана водили су у пријепољски Музеј који је угостио светски кошаркашки крем и друге угледне званице из земље и иностранства. Од тада, сви који у Пријепоље с намером дођу или су у транзиту, као обавезу уписују и посету Музеју. Све ђачке екскурзије као на дочашће долазе у Милешеву и у пријепољски Музеј, да виде лепоту Белог анђела и знамења Владе Дивца. Ни домаћи званичници, из света политике и културе, нису остали равнодушни. Вицепремјер у влади Србије **Божидар Ђелић** је у књизи утисака записао: *Један је Владе Дивац! Пријепоље може да буде ѿносно као и цела Србија. Највише од овог Музеја и ѿишар „Свих*

звезда", *All star наше кошарке*. А тадашњи помоћник министра културе Србије др **Миомир Кораћ** је приликом званичне посете Музеју, децембра 2007. истакао:

- Фасциниран сам Музејом којим може да се подичи било који део Европе. Пријеполски Музеј има европску оријентацију. Задивљен сам концепцијом и простором. Јако ми се свиђа пројекат са Владом Дивцом. Ово је концепција са брэндом. Треба да следимо овакве позитивне примере. Треба такође, истакао је др Кораћ, да хватамо корак са светским трендовима. А они казују да је удео профита културе у укупном светском профиту преко 19 од-

ничних места, најбоље сведоче речи актуелног министра културе Републике Србије **Небојше Брадића**. Одговарајући на питања новинара, министар Брадић је приликом посете пријеполском Музеју, до које је по личној иницијативи дошло средином новембра 2008, истакао:

- Музеј у Пријеполу је узор другим установама културе како се неки објекат може реконструисати, доградити и привести правој намени и заштити културне баштине.

Мало касније, у интервјуу датом културном додатку београдске *Политике*, (20. децембар 2008.) Небојша Брадић је изјавио:

ВОДИЧ КРОЗ ПРОШЛОСТ МУЗЕЈА У ПРИЈЕПОЉУ

Како је лист *Глас Полимља* у броју од 15. новембра 1952. године забележио, „на иницијативу неколико људи, у Пријеполу је формиран иницијативни одбор за прикупљање старина у нашем крају, које касније могу послужити као база за стварање музеја за средње Полимље. Одбор је мишљења да прво треба прикупљати материјал из НОБ-а и етнографије”.

Две године касније, а на иницијативу Народног одбора Среза милешевског у Пријеполу је основан Етнографски музеј са задатком „да сакупи и сачува етнографски материјал који ће приказати сеоску и градску културу овог краја”. За три године прикупљено је преко 200 експоната на чему је предано радио велики културни посленик Мухамед Челебић. Он је и приредио прву музејску поставку. Изложба из области етнологије под називом *Народна уметност Пријеполског краја* отворена је у старој кући Веселичића 1974. године. Отварањем Дома револуције 1979. пријеполски Музеј је радио у саставу ове установе. Музеј се уселио у своју зграду 1991. године када је 15. јуна свечано отворена стална поставка *Пријеполје у прошлости* која је обухватала одељења археологије, историје и етнологије. За потребе Музеја адаптирана је зграда некадашње турске Руждије (ниже гимназије), изграђене у времену од 1839. до 1845. године. У овом објекту 1. марта 1914. почела је да ради и прва Нижа гимназија у Пријеполу. Потом је ту била смештена и основна школа и средња школа ученика у привреди.

Реконструкција и доградња зграде Музеја који је отворио своје двери 1991. почела је у мају 2006. а већ 23. септембра 2007. заблистао је на отварању изложбе о Владу Дивцу. Чувајући историјску вредност и архитектонски изглед зграде из средине XIX која је проглашена за споменик културе, нови – стари музеј се складно уклопио у амбијент старе пријеполске чаршије и постао културни драгуљ града.

сто, већи него удео аутомобилске индустрије. Ми имамо услове да наш културни профит у Србији знатно повећамо.

Једно време, почетком 2008. године, под сводовима Музеја уз поставку о Дивцу могле су се видети и слике **Петра Лубарде** (1907-1974), на изложби приређеној поводом обележавања стогодишњице уметничког рођења. Пријеполски Музеј је био међу првим установама у Србији које су обележиле велики јубилеј, а сигурно једини простор у којем су се истовремено нашле поставке о великанима као што су Лубарда и Дивац који су у сликарству и кошарци досегли светску славу. Реализујући пројекте с брэндовима, Музеј у Пријеполу је и сам постао брэнд. Постао је један од препознатљивих знакова Пријепоља и значајна тачка на културној мапи Србије. Да је то оцена и са највиших зва-

.....Није циљ да сваки музеј има једну сталну поставку и тако постане естетизовано складиште вредности. Музејски програми се морају стварати у складу са потребама и интересима њихових актуелних и потенцијалних корисника. А то подразумева рад и сталан напор. Ако је на правом месту добар директор, као онај у пријеполском музеју, кога сам на послу затекао у пола осам ујутру, за разлику од вршачког, где ме директорка није сачекала ни у четири после подне, јасно је на шта мислим”.

Као „новогодишња честитка” за све што је урађено на плану реконструкције и праћења светских трендова у музејској делатности, на адресу Музеја у Пријеполу је из Министарства културе стигла уплата вредна више од два милиона динара. Музеј ће средства употребити за набавку неопходних клима

уређаја, а овим конкретним примером ресорно министарство је потврдило своја начела рада по којима „новац није проблем, већ начин на који се он троши”.

Министар Брадић је за прво полугође 2009. године најавио међународну конференцију *Нови музејски њросџори*. Конференција ће бити посвећена питањима модернизације музејских установа у Србији, узимајући у обзир и искуства из других земаља у транзицији, а стручњаци ће говорити и о стихијском развоју музеја у Србији и различитим нивоима интегрисања у регионалне и европске токове. Биће речи и о могућностима постизања веће ефикасности у започетој реконструкцији многих музеја и како реконструкцију ентеријера и екстеријера зграда искористити за суштинску реформу ових установа културе.

На међународној конференцији *Нови музејски њросџори* Музеј у Пријеполу ће по многим питањима бити истицан као узор другим музејима у Србији, од ваљане реконструкција до акција и програма којима се успешно интегрише у регионалне и европске токове.

Милан Р. Цмиљановић

ГУЈА И МИЛОМИР

Миломир Старчевић од Ужица
Зауоставља кола
У близини Билеће
Помаже гуји да преко пута пређе
Гледа га јејина забезекнута
И смеје као суманута

Где си то кренула сестро лепа
Под овом звездом
Од које се и беоњача цепа
Пита је док је умирује и тепа

Ни сама не знам
Међу људе и међу гује
У моме селу ни њих ни нас
Ни прага ни крпе пред њим
Ни жишка у њему

И код мене ти није боље
По која гуја и по која мајка
Више их слабо ко и разликује
Утире нас грђаница
Бог очима не верује
Мисли дохватила га сунчаница

БИСЕР

Нисам се усуђивао
Да ти кажем
Твоје груди су моја Херцеговина
Мислио сам да је то срамота
Када ми је неки рибар показао
Бисер извађен из шкољке
Знао сам да је то кап из твоје дојке

Слободан Ристовић